

Міжнародна
організація
праці

СОЦІАЛЬНИЙ
ЗАХИСТ

Система соціального забезпечення в Україні у 2014–2015 рр. і після

У напрямку ефективних мінімальних рівнів
соціального захисту

БЮРО МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ ДЛЯ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Система соціального забезпечення в Україні у 2014–2015 рр. і після

У напрямку ефективних мінімальних рівнів
соціального захисту

Авторське право © Міжнародна організація праці 2016
Вперше опубліковано у 2016 р.

На видання Міжнародного бюро праці поширюється видавниче право згідно з Протоколом № 2 Загальної конвенції про авторські права. Однак короткі витяги з них можуть передруковуватися без спеціального дозволу за умови зазначення джерела. Звернення щодо передруку або перекладу потрібно надсилати до Відділу публікацій МБП (видавничі права та дозволи) за адресою: International Labour Office, CH-1211 Geneva 22, Switzerland або електронною поштою: rights@ilo.org. Міжнародне бюро праці вітає такі звернення.

Робити копії даної публікації можуть бібліотеки, інститути та інші користувачі відповідно до умов виданої їм для цих цілей ліцензії. Для того щоб знайти у своїй країні організацію з питань отримання права на копіювання публікацій, відвідайте сайт www.ifro.org.

Social security system of Ukraine in 2014–15 and beyond: towards effective social protection floors / International Labour Organization; ILO DWT and Country Office for Central and Eastern Europe. – Budapest: ILO, 2016

Система соціального забезпечення в Україні у 2014–2015 рр. і після: У напрямку ефективних мінімальних рівнів соціального захисту / Міжнародна організація праці; Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. – Будапешт: МОП, 2016

ISBN: 978-92-2-031086-1 (print); 978-92-2-031087-8 (web pdf)

International Labour Organization; ILO DWT and Country Office for Central and Eastern Europe

social security reform / social protection / Ukraine

02.03.1

ILO Cataloguing in Publication Data

Найменування, які використовують у публікаціях МБП, відповідають практиці ООН, а подані в них матеріали не означають відображення будь-якої точки зору Міжнародного бюро праці на легальний статус країни, регіону чи території або їх влади, а також демаркації їхніх кордонів.

За погляди, відображені в опублікованих авторських статтях, дослідженнях та в інших матеріалах, відповідають виключно їхні автори, а публікація не означає погодження з цими поглядами з боку Міжнародного бюро праці.

Посилання на найменування фірм чи комерційних продуктів або процесів не означає їх схвалення з боку Міжнародного бюро праці, відсутність згадування певної фірми, комерційного продукту чи процесу не свідчить про їх несхвалення.

Публікації та цифрові продукти МБП можна отримати через основні мережі книготоргівлі або платформи цифрового розповсюдження, або замовити безпосередньо через ilo@turpin-distribution.com. Для отримання додаткової інформації відвідайте наш веб-сайт: www.ilo.org/publns або зв'яжіться з нами за адресою ilopubs@ilo.org.

Зміст

Передмова.....	v
Резюме.....	vii
1. Економічний та фінансовий контекст.....	1
1.1. Макроекономічні показники та показники ринку праці.....	1
1.2. Доходи домогосподарств	4
1.3. Державний бюджет	6
2. Поточні зміни в українській системі соціального забезпечення	9
2.1. Витрати на соціальне забезпечення.....	10
2.2. Фінансування фондів соціального страхування	12
2.3. Прожитковий мінімум та державні соціальні гарантії	14
2.4. Організаційні зміни у фондах соціального страхування	18
2.5. Зміни у пенсійній системі.....	18
2.6. Допомоги по безробіттю.....	22
2.7. Допомоги по хворобі, вагітності та пологах, у разі смерті та у разі виробничої травми	25
2.8. Охорона здоров'я.....	27
2.9. Нестрахові грошові соціальні допомоги	29
2.10. Житлові субсидії.....	35
2.11. Пільги на доступ до товарів та послуг	37
2.12. Допомоги внутрішньо переміщеним особам	38
3. Висновки.....	41
3.1. Оцінка МОП поточних змін в українській системі соціального забезпечення	41
3.2. Бачення соціальних партнерів.....	43
3.3. Коментарі до Стратегії подолання бідності в Україні	44
3.4. Заключні положення – щодо створення ефективних національних мінімальних рівнів соціального захисту в Україні.....	45
Використані джерела	49

Список таблиць, рисунків та модулів

Таблиця 1.	Показники нерівності доходів (на основі загальних доходів домогосподарств), 2013–2015 рр.....	6
Таблиця 2.	Показники бідності, 2012–2014 рр.	6
Таблиця 3.	Витрати за видами соціального забезпечення, Україна та окремі країни ЄС, 2013 р.....	11
Таблиця 4.	Державні витрати на допомоги по соціальному забезпеченню (за винятком охорони здоров'я), 2011–2020 рр.	12
Таблиця 5.	Зміни у ставках єдиного соціального внеску у 2016 р.....	13
Таблиця 6.	Розподіл єдиного соціального внеску до фондів соціального страхування, 2013–2016 рр.....	13
Таблиця 7.	Співвідношення між соціальними гарантіями та прожитковим мінімумом, 2016 р.....	15
Таблиця 8.	Прожитковий мінімум за соціальними групами, 2010–2016 рр.	16
Таблиця 9.	Середні розміри пенсій за видами, 2010–2015 рр.....	20
Таблиця 10.	Розподіл пенсій, 2013–2016 рр.....	21
Таблиця 11.	Доходи та видатки Пенсійного Фонду України, 2013–2016 рр.....	21
Таблиця 12.	Доходи та видатки Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття України, 2013–2016 рр.....	24
Таблиця 13.	Доходи та видатки Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, 2013–2015 рр.	26
Таблиця 14.	Доходи та видатки Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, 2013–2015 рр.....	26
Таблиця 15.	Витрати на охорону здоров'я за джерелами фінансування, 2010–2014 рр.....	27
Таблиця 16.	Структура витрат на охорону здоров'я за видами медичних послуг та джерелами фінансування, 2014 р.	28
Таблиця 17.	Розміри соціальних допомог, 2014–2016 рр.....	30
Таблиця 18.	Кількість одержувачів соціальних допомог за видами, 2013–2015 рр.....	31
Таблиця 19.	Видатки на грошові соціальні допомоги за видами, 2013–2015 рр.....	31
Таблиця 20.	Субвенції з Державного бюджету місцевим бюджетам на виплату соціальних допомог, 2013–2016 рр.	32
Таблиця 21.	Зміни у наданні допомоги при народженні дитини (набрали чинності з 1 липня 2014 р.)	33
Таблиця 22.	Кількість одержувачів та витрати на житлові субсидії, 2014–2015 рр.....	36
Таблиця 23.	Структура фінансування пільг за категоріями пільговиків, 2012 р.	37
Таблиця 24.	Субсидії Державного бюджету місцевим бюджетам на фінансування пільг, 2013–2015 рр.....	38
Рисунок 1.	Реальне зростання рівнів ВВП, 2005–2020 рр.....	1
Рисунок 2.	Рівні зростання індексу споживчих цін, 2005–2019 рр.....	2
Рисунок 3.	Рівні безробіття, 2005–2015 рр.....	3
Рисунок 4.	Рівні економічної активності за статтю, 2005–2015 рр.	3
Рисунок 5.	Річні зміни реальної середньомісячної заробітної плати, 2014–2015 рр.	4
Рисунок 6.	Структура доходів домогосподарств, 2010–2015 рр.	5
Рисунок 7.	Державні доходи, 2010–2020 рр.....	7
Рисунок 8.	Державні видатки, 2010–2020 рр.....	7
Рисунок 9.	Зміни прожиткового мінімуму (для працездатних осіб) у номінальному та реальному вираженнях, 2011–2015 рр.....	16

Рисунок 10. Порівняння встановленого законом та розрахованого прожиткового мінімуму, листопад 2015 р.	17
Рисунок 11. Середній розмір допомоги по безробіттю, прожиткового мінімуму для працездатних осіб та середній розмір заробітної плати, 2012–2016 рр.	23
Рисунок 12. Кількість внутрішньо переміщених осіб, 2014–2015 рр.	39
Модуль 1. Витяги з Меморандуму про економічну і фінансову політику, додатку до Листа про наміри в МВФ від 21 липня 2015 р.	20
Модуль 2. Витяги з Меморандуму про економічну і фінансову політику, додатку до Листа про наміри в МВФ від 21 липня 2015 р.	36
Модуль 3. Основні положення Рекомендації МОП № 202 (2012 р.) про мінімальні рівні соціального захисту	46

Передмова

У світлі тривалого і поглибленого економічного спаду український Уряд здійснив ряд змін до системи соціального забезпечення в рамках заходів жорсткої економії в 2014 і 2015 рр. МОП підготувала огляд поточних змін до системи соціального забезпечення в Україні, а також майбутніх запланованих реформ з огляду на міжнародні стандарти соціального забезпечення. Оцінка МОП спрямована на надання допомоги українському Уряду та соціальним партнерам у ефективній розробці та впровадженні заходів для підтримання системи соціального забезпечення в несприятливих соціально-економічних та політичних умовах.

Даний звіт складається з наступних розділів. У Розділі 1 представлено поточну та прогнозовану економічну та фінансову ситуацію в Україні та її наслідки для системи соціального забезпечення. У Розділі 2 здійснено аналіз змін, внесених протягом 2014–2015 рр. до системи соціального забезпечення. У Розділі 3 проведено огляд даних змін та обговорено політичні наслідки. Отримані з огляду рекомендації призначені для покращення ефективності політики гарантування базового захисту доходу для всіх.

Звіт підготовлений в рамках проекту МОП, координатором якого є Кенічі Хіросе, провідний спеціаліст з питань соціального захисту Групи технічної підтримки гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи, Будапешт (ILO DWT/CO-Budapest). Звіт підготували Міхал Полаковскі і Кшиштоф Хагемейєр з Міжнародного центру дослідження та аналізу (ICRA). Фінальна редакція звіту завершена під керівництвом Кенічі Хіросе. Технічні коментарі були надані відділом з питань соціального захисту МОП у Женеві. Основні дані та рекомендації цього звіту були представлені та обговорені в рамках національної тристоронньої зустрічі у Києві у травні 2016 року. Коментарі українських тристоронніх партнерів – відображені у даному звіті.

Проект та звіт були підготовлені за підтримки Сергія Савчука, національного координатора МОП в Україні. Основні матеріали до звіту були отримані із дослідження, підготовленого Наталею Поляк, Оленою Тарасюк та Зоряною Самерхановою з Науково-дослідного інституту праці і зайнятості населення Міністерства соціальної політики та Національної академії наук України. Важливе уявлення про ситуацію в Україні і національні дискусії в сфері політики були надані тристоронніми партнерами з українського Уряду (Міністерства соціальної політики), а також організаціями роботодавців та профспілками. Афена Бочаніс надала редакційну допомогу щодо англійської версії звіту, а переклад на українську мову було здійснено Оленою Гуз.

Ми віримо, що рекомендації у звіті сприятимуть розвитку національної політики у гарантуванні адекватного соціального забезпечення для всіх відповідно до Конвенції МОП № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення (1952 р.) – яку Україна нещодавно ратифікувала – а також Рекомендації МОП № 202 щодо національних мінімальних рівнів соціального захисту (2012 р.).

Будапешт, червень 2016 р.

Антоніо Граціозі
Директор
Групи технічної підтримки
з питань гідної праці та
Бюро МОП для країн Центральної
та Східної Європи, Будапешт

Кенічі Хіросе
Провідний спеціаліст з питань соціального захисту
Групи технічної підтримки
з питань гідної праці та
Бюро МОП для країн Центральної
та Східної Європи, Будапешт

Резюме

У цьому звіті представлено огляд змін, внесених в період 2014–2015 рр. до української системи соціального забезпечення, та запланованих реформ в найближчому майбутньому. Огляд спрямований на надання допомоги українському Уряду та соціальним партнерам у ефективній розробці та впровадженні заходів для підтримання системи соціального забезпечення в несприятливих соціально-економічних та політичних умовах.

Економічний та фінансовий контекст – глибока рецесія та висока інфляція

Після світової економічної та фінансової кризи в 2009 р., українська економіка почала відновлюватися з 2010 р. Однак тривалі конфлікти з кінця 2013 р. спричинили падіння рівня економічної активності, підрив валюти та високий рівень інфляції. Зниження економічної активності протягом 2014–2015 рр. призвело до великого скорочення приватного споживання та інвестицій.

Протягом 2014–2015 рр. інфляція різко зросла в основному завдяки підвищенню цін на енергоносії. Безробіття (згідно з термінологією МОП) збільшилось, проте лише одна третина безробітних осіб – зареєстровані та отримують допомоги по безробіттю. В результаті конфлікту на сході України понад 1,6 мільйона людей були переміщені в межах України. Внутрішньо переміщені особи стикаються з особливими труднощами в пошуку роботи. Протягом 2015 р. середні доходи домогосподарств зменшились на 28% в реальному вираженні через значну девальвацію заробітної плати, пенсій та інших соціальних виплат. Нерівність і бідність очевидно зросли, хоча на даний час ще не доступні оновлені статистичні дані, що дозволили б повною мірою оцінити вплив бідності.

Загальні державні доходи знизилися на 5% ВВП, в основному через зменшення надходжень від внесків соціального страхування і податків на доходи. У 2016 р. і в подальші роки існує ризик подальшого зниження в результаті нещодавнього рішення зменшити ставки внесків на соціальне забезпечення. Зниження державних доходів супроводжується скороченням державних витрат в основному за рахунок скорочення витрат на соціальні потреби, зокрема пенсії, щоб відповідати рівню узгодженому з МВФ (зокрема, утримання дефіциту Державного бюджету в межах 3,7% ВВП протягом 2016 р. є засадничою умовою для кредитування МВФ).

Зміни в українській системі соціального забезпечення – як частина заходів жорсткої економії

В умовах продовження і поглиблення економічної кризи в Україні Уряд запровадив ряд змін до системи соціального забезпечення в рамках заходів жорсткої економії. Ці зміни включають

модифікацію організації та фінансування фондів соціального страхування, заморожену, призупинену та скорочену індексацію допомог з соціального забезпечення; зміни умов надання допомог та правил оподаткування. Ці поточні зміни до української системи соціального забезпечення протягом 2014–2015 рр. представлені наступним чином.

Зниження витрат на соціальне забезпечення

Сукупні витрати на допомоги по соціальному забезпеченню немедичного характеру знизились з 23,0% ВВП в 2013 р. до 18,5% в 2015 р. і, за прогнозами, будуть надалі скорочені до 17,8% ВВП в основному за рахунок скорочення допомог по соціальному страхуванню, зокрема пенсій. З іншого боку, за прогнозами, витрати на соціальні допомоги, що фінансуються за рахунок державного бюджету, зростатимуть, по відношенню до їх поточного рівня, оскільки передбачається, що витрати на соціальні допомоги для малозабезпечених сімей та житлові субсидії продовжуватимуть зростати.

Заморожування прожиткового мінімуму та скорочена індексація

В Україні прожитковий мінімум є визначальним параметром політики, який пов'язаний з мінімальною заробітною платою та мінімальними рівнями пенсій та інших допомог із соціального забезпечення. Через заморожування розмірів прожиткового мінімуму протягом 2014 р. середній прожитковий мінімум втратив майже 40% своєї вартості в реальному вираженні в умовах високої інфляції. Індexація була заморожена чи скорочена також і для інших допомог, включаючи допомоги у разі виробничої травми.

Відсутність адекватних коригувань допомог в період високої інфляції мало негативні наслідки для усіх домогосподарств, особливо, домогосподарств з низьким рівнем доходу. У листопаді 2015 р. співвідношення встановленого законом прожиткового мінімуму до розрахункового прожиткового мінімуму становило в середньому 53,5%, виходячи з вартості споживчого кошика та зміни цін.

Зниження ставки єдиного соціального внеску

Значно скорочено ставку єдиного соціального внеску (з 36,76%–49,7% до 22% для роботодавців та скасовано 3,6% для робітників). Ця зміна буде мати сенс тоді, якщо знижена ставка соціального внеску розширить базу оподаткування і призведе до позитивних фіскальних результатів. На основі попередніх спостережень, цілком ймовірно, що загальні надходження від єдиного соціального внеску зменшаться і це особливо вплине на пенсійну систему через значно знижений рівень надходжень. Подальша потреба Державного бюджету у покритті зростаючого фінансового дефіциту зумовить тиск на додаткове скорочення допомог.

Організаційні зміни у фондах соціального страхування

З метою заощадження адміністративних витрат та покращення координації у 2015 р. відбулося злиття Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві в єдиний фонд. Проте через рік після прийняття рішення злиття не було завершено, що вказує на відсутність підготовки, як свідчать соціальні партнери. Недолік цієї реструктуризації пов'язаний зі зміною структури управління,

що зменшує роль соціальних партнерів в управлінні і прийнятті рішень фондами соціального страхування, а отже, і зменшує автономію фондів.

Скорочення та обмеження пенсій та інших допомог

Пенсійна система України зазнала значних змін за останні роки. Перша хвиля масштабних реформ почалася в 2011 р., коли було прийнято рішення підвищити пенсійний вік для жінок з 55 до 60 років до 2021 р. Реформа також підвищила на 5 років страховий стаж як для жінок, так і для чоловіків, необхідний для мінімальної пенсії. Більш того, максимальна пенсія, що еквівалентна 10 розмірам мінімальної пенсії, була запроваджена для новопризначених пенсій.

Заходи реформи, запроваджені протягом 2014–2015 рр., продовжують звуження критеріїв прийнятності та обмеження у виплаті допомог. Зокрема такі положення включають: скорочення пенсій для спеціальних груп, виключення пенсійного забезпечення на пільгових умовах для спеціальних професійних груп, скорочення пенсій для працюючих пенсіонерів та оподаткування пенсій, вищих певної межі (хоча у 2016 р. Уряд підвищив мінімальну межу оподаткування пенсій). Уряд планує подальші пенсійні реформи, в тому числі запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи.

Крім того, усунені різні додаткові допомоги, що фінансуються Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань та які не вважаються такими, що фінансуються за рахунок внесків на соціальне забезпечення.

Більше орієнтування на нестрахові грошові соціальні допомоги та інша підтримка доходу

Існує явна тенденція трансформації соціальних допомог універсального або категоріального характеру в допомоги для малозабезпечених сімей з урахуванням матеріального становища.

Серед країн Східної Європи Україна надає відносно невеликі допомоги для підтримки сімей з дітьми в якості універсальних нестрахових соціальних допомог. Проте допомоги на дітей скасовано, а допомоги при народженні дитини значно скоротилися для другої та третьої дитини.

Уряд планує надалі розширити адресні соціальні допомоги для малозабезпечених сімей. Кількість одержувачів і розмір витрат на дану програму суттєво збільшилися в порівнянні з іншими категоріальними допомогам. Передбачається, що ця програма охопить всі 10% найменш забезпечених домогосподарств до 2019 р, однак в 2015 р. фінансовий пріоритет був наданий житловим субсидіям, які почали відігравати важливу роль у пом'якшенні впливу вільних цін на енергоносії.

У 2014–2015 рр. було здійснено ряд реформ до програми доступу до певних товарів і послуг на пільгових умовах (так звані “пільги”). Ці зміни спрямовані на допомоги для людей з низьким рівнем доходів і обмежених груп населення. Водночас нові спеціальні допомоги введені для учасників антитерористичної операції.

У 2014 р. була запроваджена нова допомога для внутрішньо переміщених осіб, які задовольняють критерії прийнятності щодо активів (не мають у володінні коштів на депозитному рахунку чи житлового приміщення) та вимогам щодо зайнятості для працездатних членів сімей.

Фінансування охорони здоров'я – підвищення тягаря для домогосподарств

Однією з характеристик української системи охорони здоров'я є значний рівень приватного фінансування, який зазнав впливу від макроекономічної нестабільності. Хоча державні джерела фінансування охоплюють практично всі витрати на стаціонарне лікування, послуги денної допомоги, профілактику і охорону здоров'я, а також управління охороною здоров'ям, домогосподарства повинні оплачувати майже всі витрати на фармацевтичні препарати та інші медикаменти і більш ніж одну третину амбулаторних витрат на лікування. В результаті 47,1% витрат на охорону здоров'я фінансуються методом прямих виплат “з кишені”. Більшість домогосподарств, зокрема домогосподарства з низьким рівнем доходу, вказали занадто високу вартість ліків, медичних товарів та послуг як основну причину недоступності медичної допомоги.

Оцінка та рекомендації МОП

В останньому розділі здійснено аналіз наслідків поточної політики, наведено бачення соціальних партнерів, визначених протягом проекту, огляд прийнятої нещодавно Урядом Стратегії подолання бідності в Україні та рекомендації розвитку більш комплексної національної стратегії соціального захисту.

Даний аналіз пропонує інший підхід для України – при якому ключові зацікавлені сторони повинні спочатку домовитися про рівні соціальних допомог і механізми їх гарантування, а також обговорити заходи, щоб зробити систему стійкою в довгостроковій перспективі, базуючись на дієвому діалозі участі у політиці та подальшій оцінці фінансового та соціального впливу поточних та запропонованих реформ до української системи соціального забезпечення у відповідності з інструментами міжнародного соціального захисту.

Виходячи з оцінки МОП, рекомендується, що Україна запровадить наступні заходи:

- Україні повинна запровадити адекватний механізм коригування рівнів прожиткового мінімуму та допомог по соціальному забезпеченню.
- У процесі реструктуризації фондів соціального страхування Уряд повинен забезпечити ключову роль соціальних партнерів в управлінні і прийнятті рішень фондами соціального страхування та автономію фондів.
- Країна повинна надати належну оцінку фінансових та соціальних наслідків запропонованих реформ у структурі фінансування та наданні допомог, а також консультацій з соціальними партнерами.
- Перед розглядом питання щодо запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи Уряд та соціальні партнери повинні вивчити невдалий досвід схожих реформ країн Центральної та Східної Європи та Латинської Америки.
- Оскільки Уряд прагне розширення ролі соціальних допомог для малозабезпечених сімей, повинен бути здійснений аналіз недоліків та переваг такого напрямку політики. З одного боку, можливо досягти більш ефективного розподілу ресурсів особливо за умови обмеження ресурсів. З іншого боку, адресні соціальні допомоги можуть бути не ефективними у вирішенні проблем бідності. Системи адресних соціальних допомог зазвичай виключають багато низькооплачуваних працюючих сімей, таким чином, унеможлиблюючи вивести їх з бідності, та залучають надзвичайно високі адміністративні витрати, щоб ідентифікувати бідних і підривають стимули до праці.

- Слід зазначити, що скорочення цінових субсидій потребує фінансування Урядом несподіваного розширення житлових субсидій, щоб компенсувати зростання цін на електроенергію для малозабезпечених сімей. Така *ad hoc* (спеціальна) зміна не лише підтримує очікуване зменшення витрат, але і спричиняє більш негативні наслідки, переклавши тягар на інші сфери.

Для захисту мінімальних рівнів допомог в умовах жорстких заходів економії і виконання цілей Угоди про Асоціацію з ЄС, український Уряд нещодавно здійснив важливі кроки вперед. За сильної підтримки з боку профспілок і організацій роботодавців 16 березня 2016 р. Верховна Рада ухвалила закон про ратифікацію Конвенції МОП № 102 (1952 р.) про мінімальні норми соціального забезпечення. Уряд також розглядає ратифікацію Європейського кодексу соціального забезпечення. Всі ці дії сприятимуть зміцненню української системи соціального захисту у відповідності з Рекомендацією МОП № 202 (2012 р.) щодо мінімальних рівнів соціального захисту.

Ратифікація Україною Конвенції МОП № 102 є ключовим моментом в її прагненні підтримати добре функціонуючу систему соціального захисту, яка забезпечує ефективний доступ до базового медичного обслуговування і гарантування базового захисту доходу для всіх. МОП спільно з системою ООН в Україні готові надавати подальшу допомогу у впровадженні цих стандартів у практику.

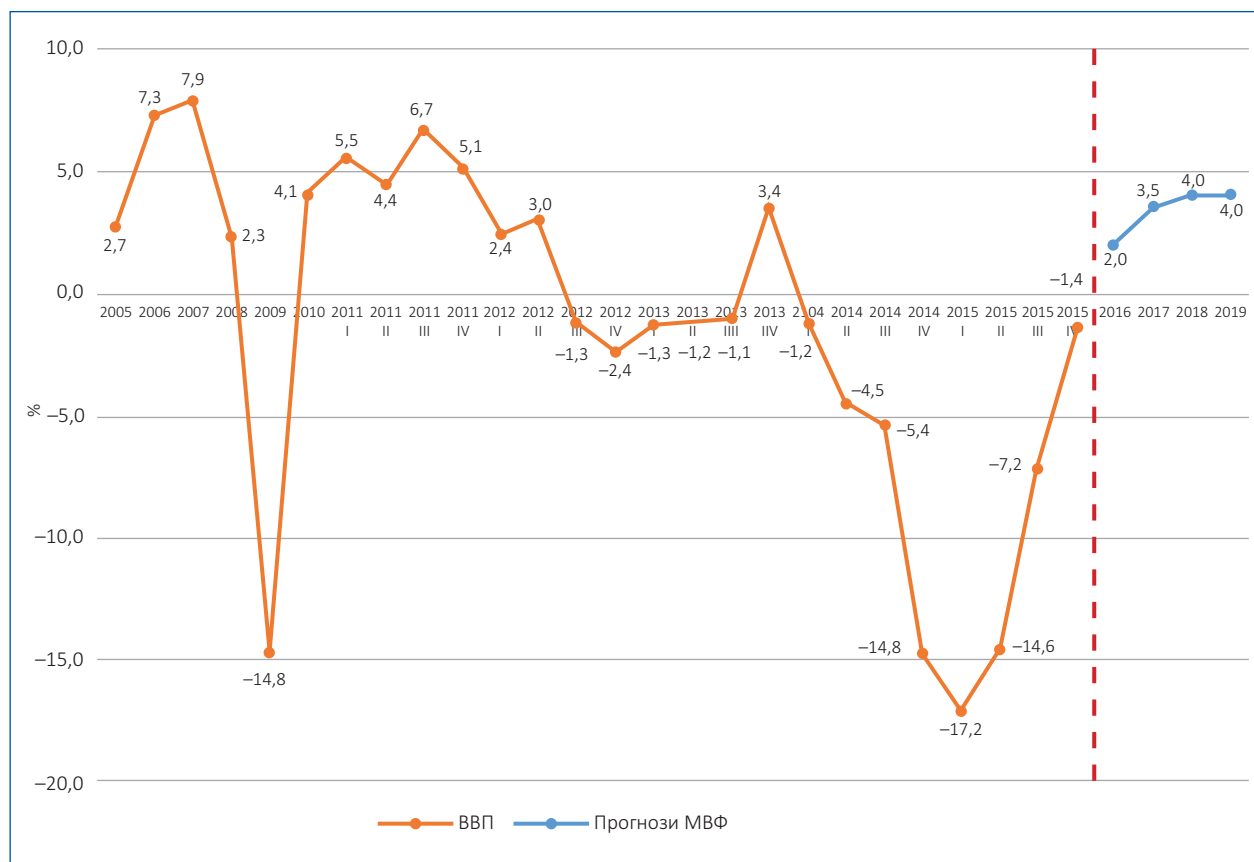
1. Економічний та фінкальний контекст

1.1. Макроекономічні показники та показники ринку праці

Тривалі конфлікти в Україні і пов'язані з цим розлади призвели до продовження і поглиблення економічної кризи, котра ознаменувалася падінням рівня економічної активності, підривом валюти та високим рівнем інфляції.

Як видно з Рис. 1. українська економіка зазнала глибокого падіння економічної активності в період світової економічної та фінансової кризи в 2009 р. В той час, як економіка почала відновлюватися в 2010 і 2011 рр., 2012 і 2013 рр. принесли стагнацію, а в 2014 і 2015 рр. спостерігалась глибока рецесія, хоча прогнози МВФ показують, що відновлення економіки почнеться з 2016 р.

Рисунок 1. Реальне зростання рівнів ВВП, 2005–2020 рр.

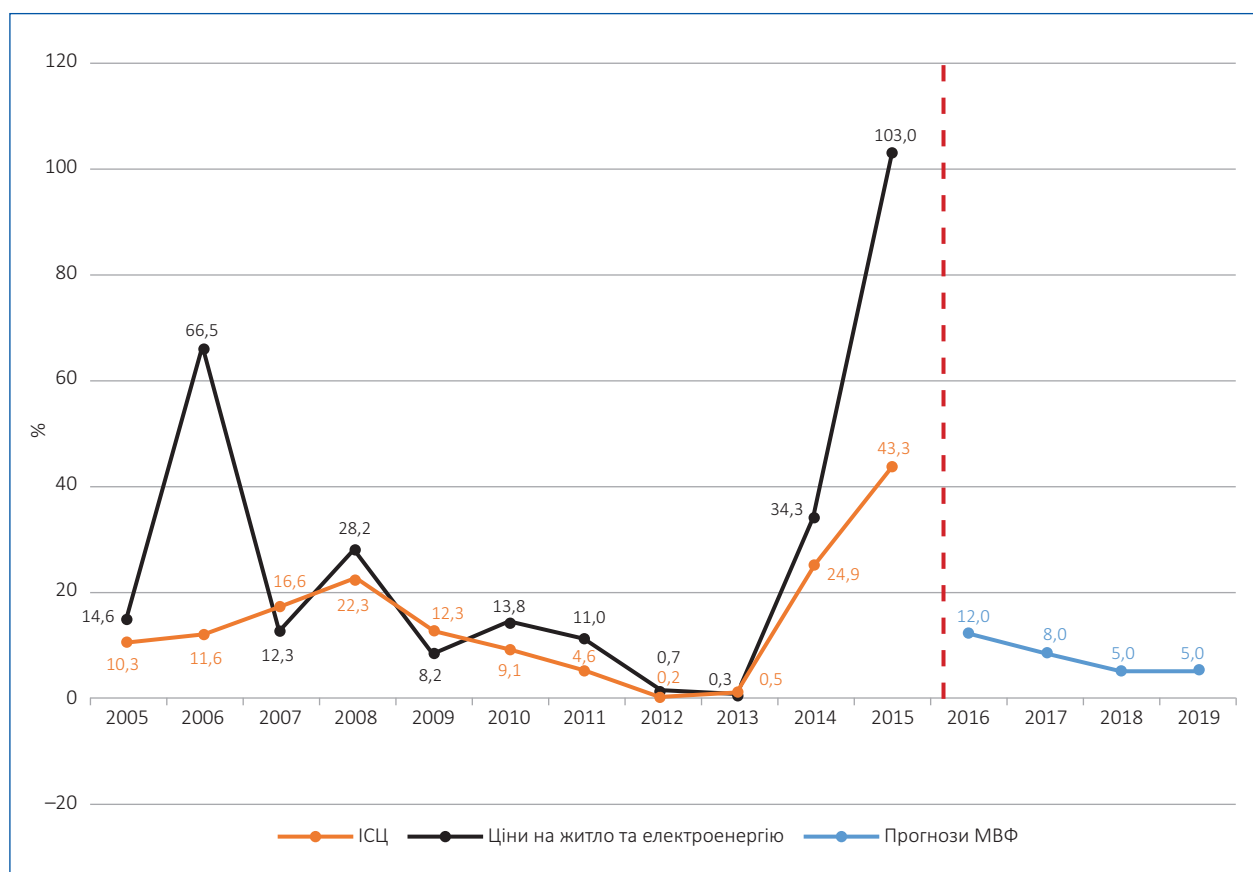
Джерело: Національний банк України (2005–2015 рр.) та Звіти персоналу МВФ (2016–2020 рр.)

Зниження економічної активності протягом 2014–2015 рр. призвело до великого скорочення приватного споживання та інвестицій. Державне споживання відносно підтримувалося за

рахунок витрат на оборону і безпеку. Нетто-експорт продовжував зростати в реальному вираженні, певною мірою компенсуючи спад внутрішнього попиту.

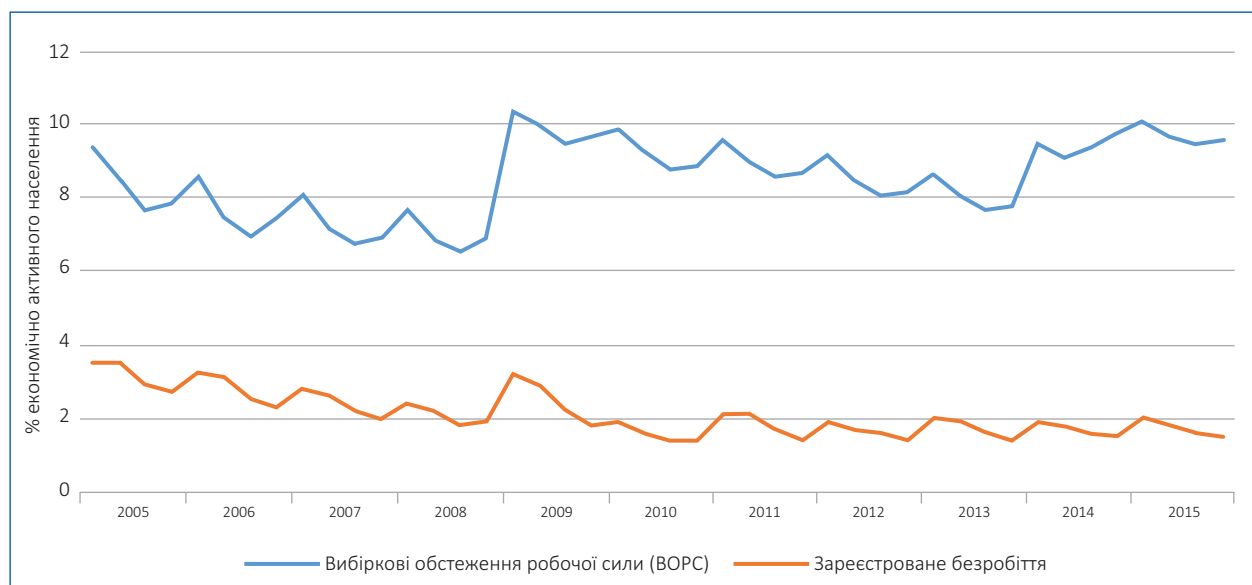
Як показано на Рис. 2, Україна в останнє десятиліття переживала періоди відносно високої інфляції, проте протягом 2014–2015 рр. інфляція різко зросла в основному завдяки підвищенню цін на енергоносії. За прогнозами МВФ, рівень високої інфляції буде зменшуватись у період 2016–2019 рр.

Рисунок 2. Рівні зростання індексу споживчих цін, 2005–2019 рр.

Джерело: Національний банк України (2005–2015 рр.) та Звіти персоналу МВФ (2016–2020 рр.)

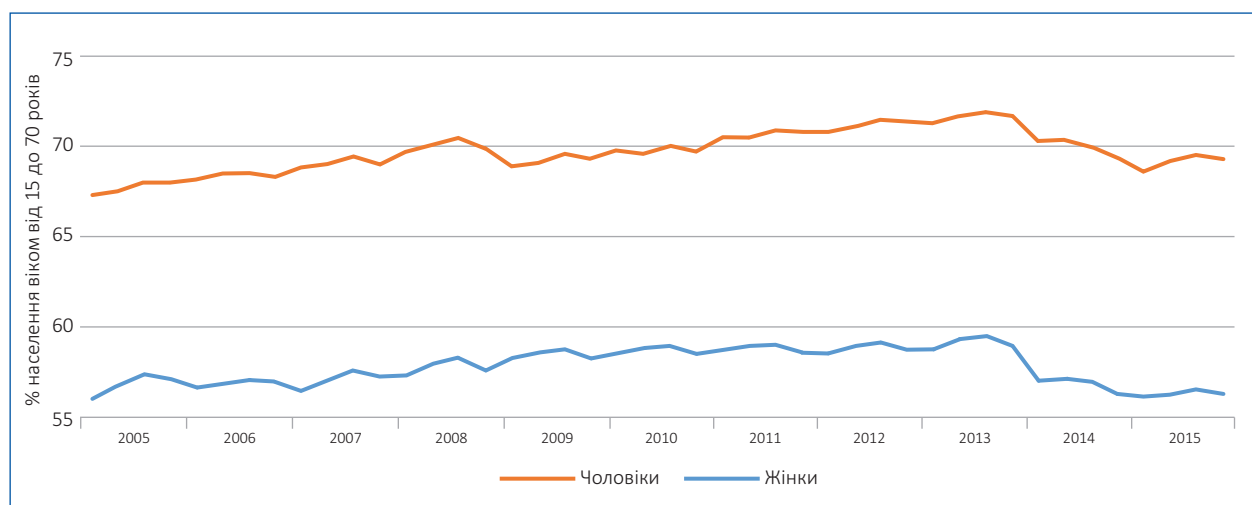
Як видно з Рис. 3, зниження економічної активності в 2014–2015 рр. призвело до збільшення рівня безробіття. Прогнози МВФ свідчать про можливість подальшого підвищення рівня безробіття у 2016 р. і його утриманні на відносно високому рівні до 2020 р. Збільшення рівня безробіття не супроводжується збільшенням кількості зареєстрованих безробітних. З 2009 р. середній розмір допомоги по безробіттю неухильно зростає відповідно із збільшенням прожиткового мінімуму. Однак підраховано, що лише одна третина безробітних осіб – зареєстровані у Державній службі зайнятості та отримують допомогу по безробіттю, хоча служба зайнятості надає послуги і для незареєстрованих робітників.

Рисунок 3. Рівні безробіття, 2005–2015 рр.

Джерело: Національний банк України.

Як показано на Рис. 4, спостерігалось значне падіння рівнів економічної активності в 2014 р., хоча в другій половині 2015 р. був певний підйом. Це дозволяє припустити, що криза призвела до збільшення кількості працівників, котрі залишили ринок праці. Серед них були, ймовірно, внутрішньо переміщені особи, які не змогли знайти нову роботу протягом тривалого періоду часу.

В результаті конфлікту на сході України понад 1,6 мільйона людей були переміщені в межах України. За даними недавнього дослідження МОП¹ майже половина внутрішньо переміщених осіб є економічно активними, в той час як рівень безробіття серед них в два рази вище, ніж серед всього населення. У дослідженні зазначено, що серед осіб, які були зайняті до переміщення, лише 46% залишаються зайнятими після переміщення, в той час як 22% були безробітними (в основному незареєстрованими в органах служби зайнятості) і 32% покинули ринок праці.

Рисунок 4. Рівні економічної активності за статтю, 2005–2015 рр.

Джерело: Національний банк України.

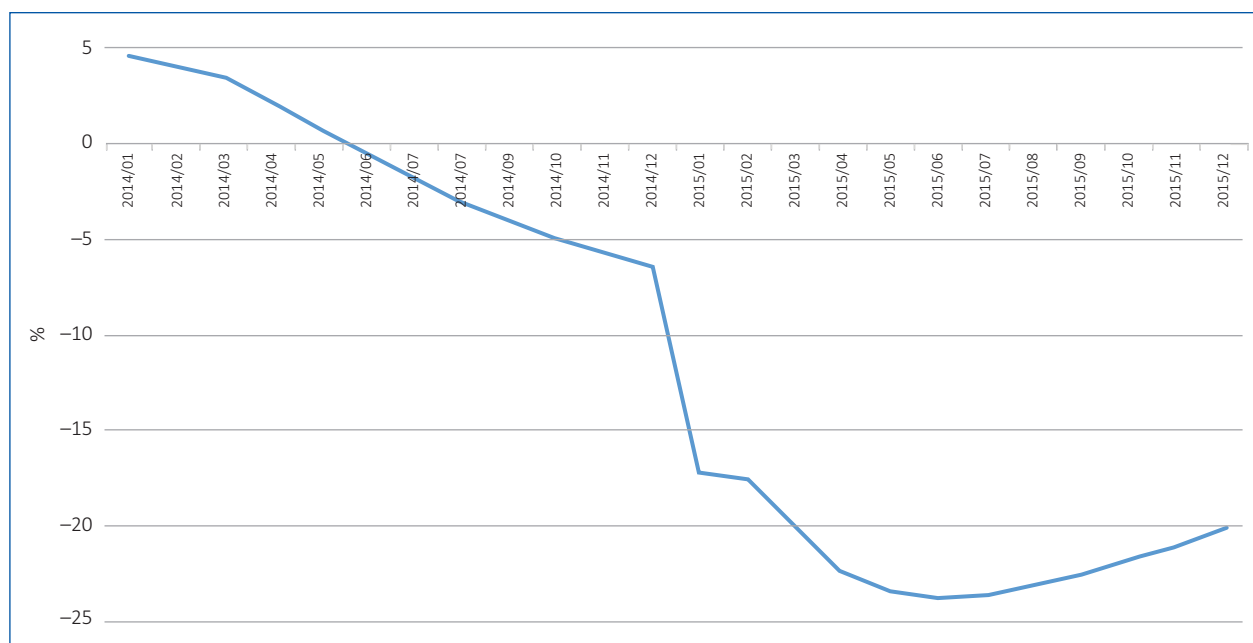
1. МОП та Київський Міжнародний Інститут соціології (2015).

1.2. Доходи домогосподарств

Як показано на Рис. 5, реальна заробітна плата почала знижуватися з середини 2014 р., а потім різко впала протягом 2015 р. Середні розміри пенсій також зменшились у їх реальному значенні на 17% в 2014 р. і на 25% в 2015 р. За розрахунками, загальний середній дохід домогосподарства знизився в 2014 р. на 8% і в 2015 р. на 28%.

Значна затримка із виплатою заробітних плат є характерною рисою української економіки протягом більш, ніж двох десятиліть, і є доказом недоліків у виконанні трудового законодавства та інших договірних угод. У 2015 р. спостерігалось значне зростання заборгованості із виплати заробітних плат. За даними Державної служби статистики, загальна сума заборгованості із виплати заробітних плат станом на 1 січня 2016 р. становить 1 881 млн. грн., що на 561 млн. грн. більше або на 42,5% у порівнянні з 1 січня 2015 р. З них 69% припадає на економічно активні підприємства, а решта 31% – на збанкрутілі або економічно неактивні підприємства.

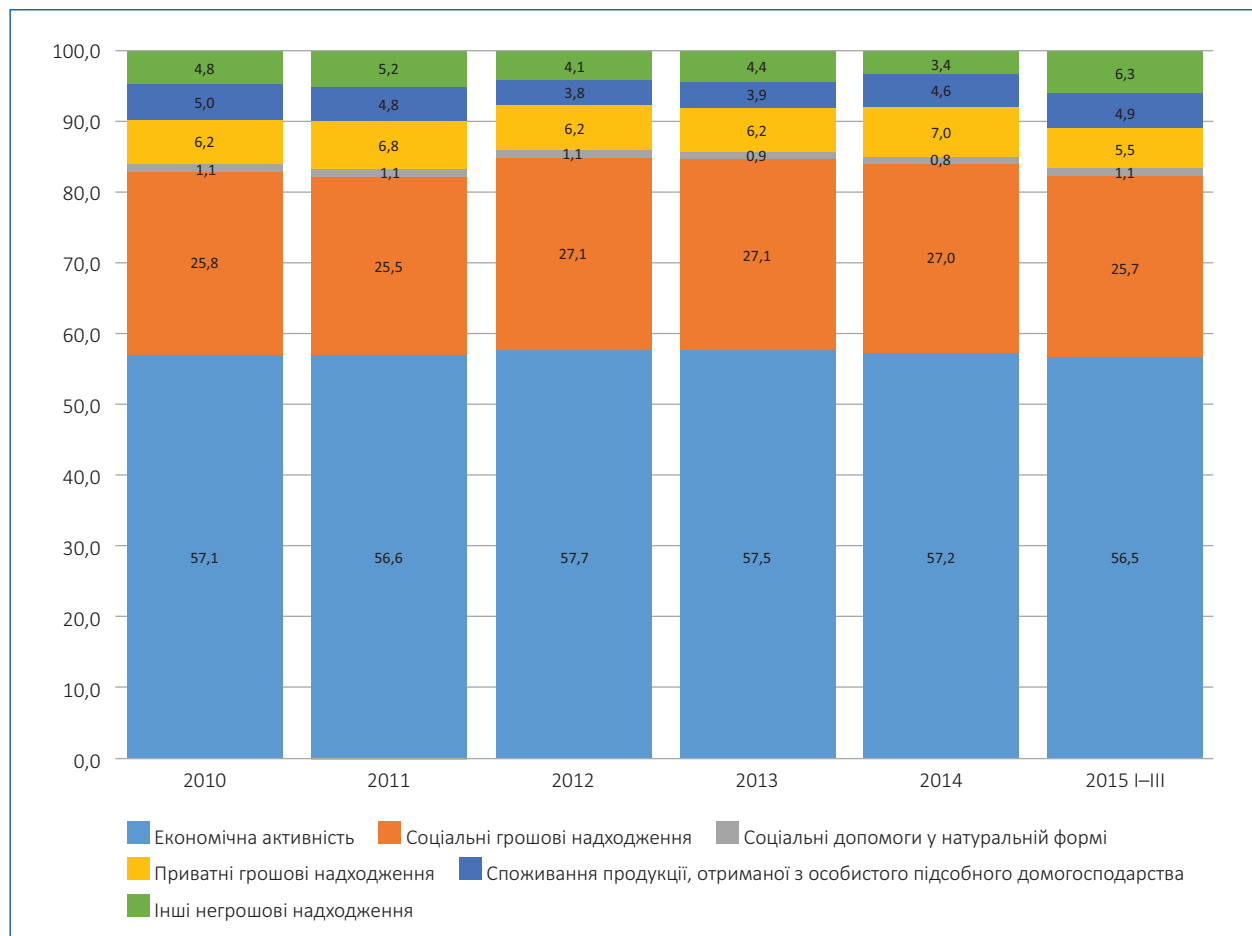
Рисунок 5. Річні зміни реальної середньомісячної заробітної плати, 2014–2015 рр.

Джерело: Національний банк України.

Як показано на Рис. 6, результати обстежень домогосподарств не свідчать про які-небудь істотні зміни у загальній структурі доходів домогосподарств. Частка грошових доходів від різних видів економічної діяльності (зайнятості, самозайнятості, продажу продукції, отриманої з особистого підсобного господарства) незначно зменшилась з 57,5% у 2013 р. і до 56,5% у перших трьох кварталах 2015 р. Частка грошових соціальних допомог також незначно зменшилась з 27,1% у 2012–2013 рр. до 25,7% у перших трьох кварталах 2015 р. У порівнянні з 2012–2013 рр. спостерігалось збільшення приватних грошових надходжень від членів сімей та інших домогосподарств до 7,0% в 2014 р., 5,5% у перших трьох кварталах 2015 р. Частка споживання продукції власного виробництва зросла до 4,9% у перших трьох кварталах 2015 р. Спостерігалось незначне зростання соціальних допомог в натуральній формі та житлових субсидій в натуральній формі до 1,1% від загальних середніх надходжень домогосподарств у перших трьох кварталах 2015 р. в основному за рахунок підвищення цін на енергоносії.

Рисунок 6. Структура доходів домогосподарств, 2010–2015 рр.

Джерело: Державна служба статистики України.

У той час як частка доходів від економічної активності становить близько 70% для 10% домогосподарств з найбільш високими доходами, то для 10% найменш забезпечених домогосподарств частка доходів становить менше 50%. Частка грошових соціальних трансфертів у найменш забезпеченій децильній групі становить трохи вище середнього, що свідчить про неефективність трансфертів у подоланні бідності.

Відповідно до Таблиці 1 спостерігалось певне зростання у нерівності доходів та бідності протягом 2013–2015 рр. Коефіцієнт Джині збільшився з 0,236 у 2013 р. до 0,249 у перших трьох кварталах 2015 р. Зокрема, нерівність доходів поширилась у сільській місцевості (коефіцієнт Джині збільшився з 0,208 до 0,238 за той же період).² Схожі помірні зростання спостерігались і для інших показників нерівності, таких як коефіцієнт варіації і децильне співвідношення.

2. Не зрозуміло, чому коефіцієнт Джині всіх домогосподарств однаковий з коефіцієнтом Джині домогосподарств у міських поселеннях у 2014 та 2015 рр.

Таблиця 1. Показники нерівності доходів (на основі загальних доходів домогосподарств), 2013–2015 рр.

	2013	2014 (I–III квартал)	2015 (I–III квартал)
Коефіцієнт Джині (всі домогосподарства)	0,236	0,242	0,249
Коефіцієнт Джині (домогосподарства у міських поселеннях)	0,241	0,242	0,249
Коефіцієнт Джині (домогосподарства у сільській місцевості)	0,208	0,228	0,238
Коефіцієнт варіації	2,7	3,0	2,9
Децильне співвідношення	4,7	4,8	5,1

Джерело: Державна служба статистики України.

Примітки: Коефіцієнт варіації = стандартна девіація / середній дохід

Децильне співвідношення = середній дохід 10% найбільш забезпечених домогосподарств / середній дохід 10% найменш забезпечених домогосподарств

У Таблиці 2 представлені показники оцінки бідності з використанням трьох альтернативних порогів бідності: 75% медіанного рівня сукупних еквівалентних витрат, 60% медіанного рівня сукупних витрат і прожиткового мінімуму.

Таблиця 2. Показники бідності, 2012–2014 рр.

	2012	2013	2014
75% медіанного рівня сукупних еквівалентних витрат (грн. на місяць)	1 125	1 187	1 275
Рівень бідності	25,5%	24,5%	23,4%
60% медіанного рівня сукупних еквівалентних витрат (грн. на місяць)	900	950	1 020
Рівень бідності	12,6%	11,9%	9,8%
Прожитковий мінімум (грн. на місяць)	1 042	1 114	1 176
Рівень бідності за сукупними еквівалентними витратами	19,6%	19,8%	17,6%
Рівень бідності за грошовим доходом	12,6%	13,5%	14,3%
Рівень бідності за загальним доходом	—	8,3%	8,6%

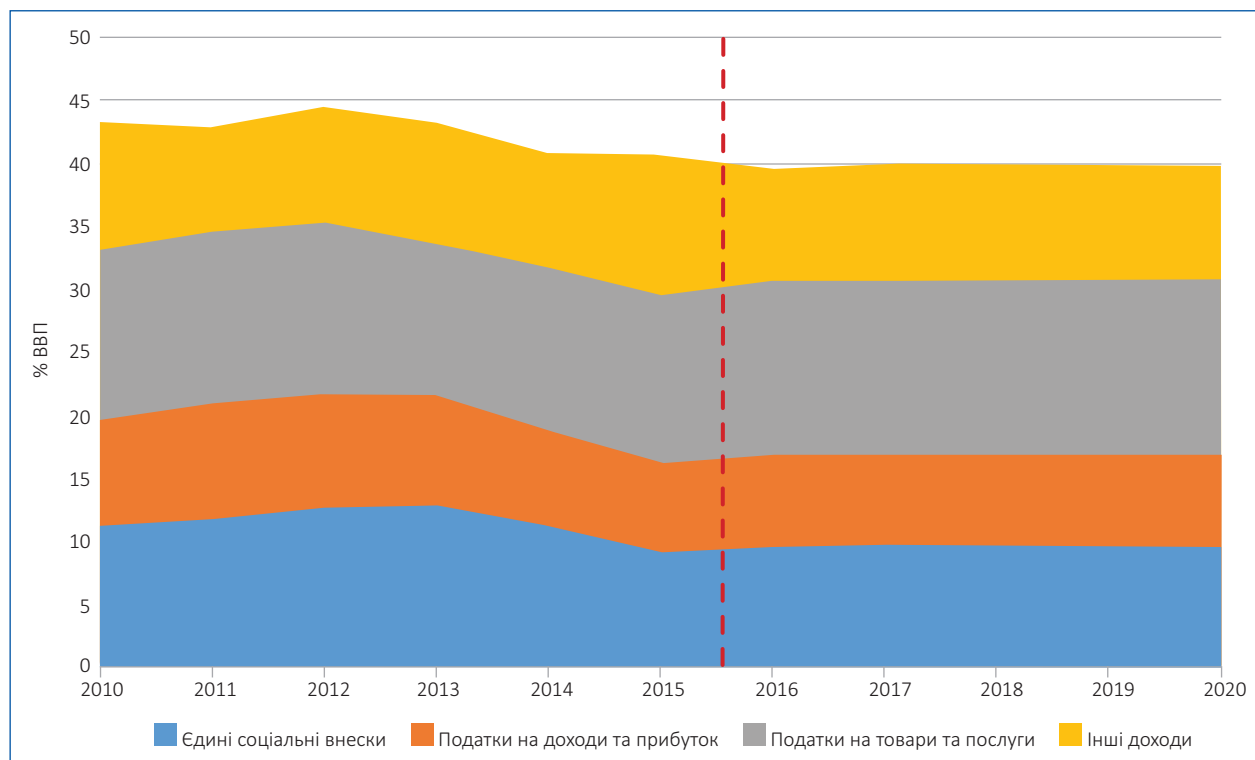
Джерело: Міністерство соціальної політики, Інститут демографії і соціальних досліджень, Державна служба статистики України.

Ці дані про бідність слід обережно інтерпретувати. У той час як оціночний рівень бідності демонструє тенденцію до зниження з 2012 до 2014 рр., що ймовірно відбувається через те, що пороги бідності не були належним чином скориговані, щоб відповідати високому рівню інфляції. В результаті величина доходів, що підлягають оподаткуванню, охоплювала меншу кількість людей. Для того, щоб оцінити реальні наслідки кризи з правильно відредагованими порогоми бідності, потрібно чекати виходу повного збірника даних, як для 2014 і 2015 рр.

1.3. Державний бюджет

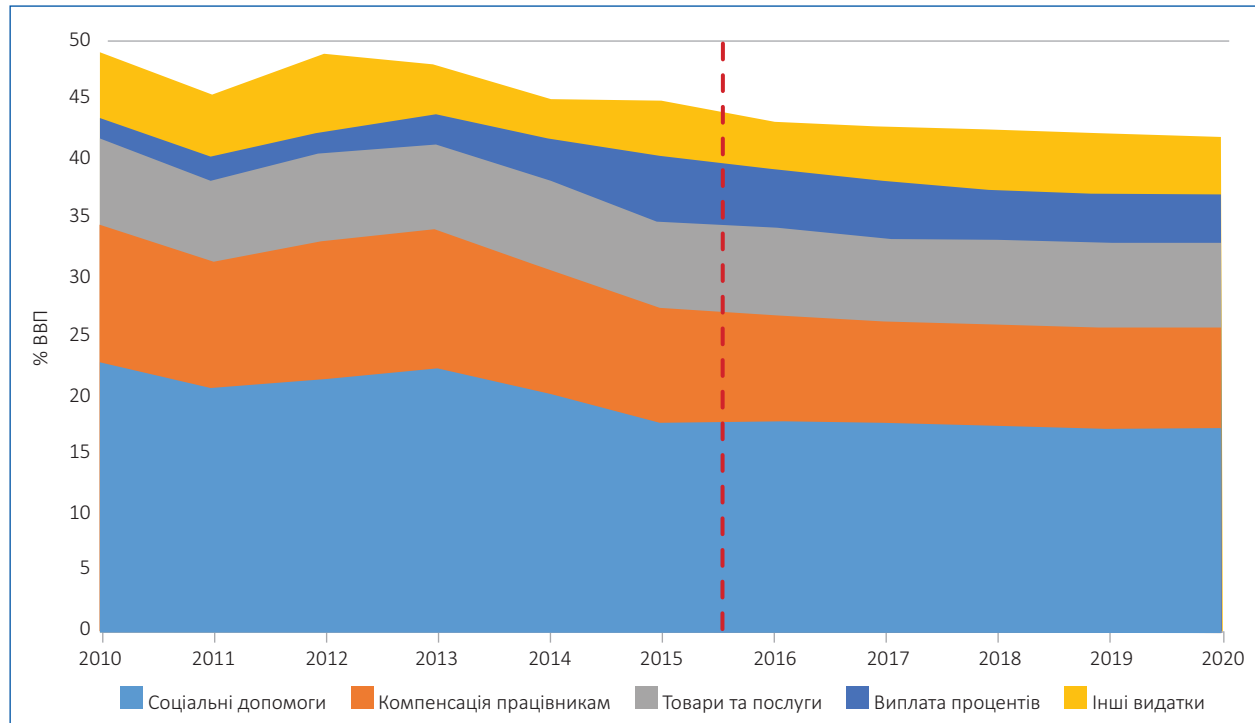
На Рис. 7 і 8 представлені загальні державні доходи і видатки. Загальні доходи держави, у тому числі фондів соціального страхування, за винятком Нафтогазу, знизились майже з 45% ВВП у 2012 р. до 40% ВВП в 2014 р., що призвело до дефіциту в розмірі 10% ВВП. Згідно з прогнозами МВФ на період після 2015 р. передбачається, що загальний рівень доходів залишиться на рівні 40% ВВП. Доходи від непрямих податків найменш постраждали внаслідок кризи, і згідно з прогнозами МВФ будуть і в майбутньому на рівні трохи нижче 14% ВВП. Надходження від податків на доходи та прибуток зменшилися з 9% до 7% ВВП і, очікується, що залишаться на

Рисунок 7. Державні доходи, 2010–2020 рр.

Джерело: Звіти персоналу МВФ.

Рисунок 8. Державні видатки, 2010–2020 рр.

Джерело: Звіти персоналу МВФ.

- Для аргументів на користь зменшеного і поступового зниження єдиного соціального внеску у порівнянні з пропозиціями Уряду, див. МВФ (2016).

цьому рівні і в майбутньому. Доходи від внесків на соціальне страхування скоротилися з більш ніж 13% ВВП до менше 10% в 2014 р., і МВФ передбачає, що в майбутньому залишаться на рівні близько 10% ВВП. Однак нещодавно запропонована Урядом податкова реформа, що передбачає скорочення рівня внесків на соціальне страхування більш, ніж удвічі (шляхом скасування сплати внеску із заробітної плати працівника та зменшення ставки єдиного соціального внеску для роботодавців до 22%) матиме істотний вплив на майбутню структуру державних доходів.³

Загальний обсяг державних видатків зменшився у 2014–2015 рр. з більш ніж 49% до 45% ВВП. Проте МВФ передбачає подальше скорочення витрат до трохи більше 42% ВВП до 2020 р. Витрати на соціальні допомоги (в тому числі допомоги, які фінансуються за рахунок податків, а також пенсії та інші виплати з соціального страхування) скоротилися з 22–23% ВВП в 2012–2013 рр. до 18,5% в 2015 р. і, за прогнозами, будуть скорочуватись і надалі до рівня менше 18% ВВП. Ці скорочення, в першу чергу, вплинуть на пенсії: зі зниженням витрат з 17% до 13% ВВП в 2015 р. і, за прогнозами, до рівня нижче 13% до 2020 р. Витрати на виплати з соціального страхування скоротилися з 2% ВВП до 1,3% ВВП в 2015 р. і очікується, що витрати будуть знижуватись до 1% ВВП до 2020 р. Витрати на соціальні допомоги, які фінансуються напряму з Державного бюджету, дещо збільшилися до 4% ВВП в 2015 р. і, за прогнозами, будуть збільшуватись до 4,7% ВВП протягом 2016–2017 рр. Дані допомоги включають компенсацію за підвищення цін на енергоносії, а також витрати на розширену соціальну допомогу. Витрати на заробітну плату державних службовців також скорочуються з більш ніж 11% ВВП до 9% в 2015 р. і приблизно до 8% ВВП до 2020 р. Витрати на товари і послуги є стабільним на рівні близько 7% ВВП. Виплати відсотків по державному боргу збільшилися з менш ніж 2% ВВП до більш ніж 5% ВВП у 2015 р. і, очікується, що залишаться на рівні вище 4% ВВП до 2020 р.

2. Поточні зміни в українській системі соціального забезпечення

Поточна економічна та фінансова ситуація в Україні не лише негативно вплинула на добробут громадян, а й створила тиск для реформування системи соціального забезпечення в рамках заходів жорсткої економії. Ці зміни включають модифікацію організації фондів соціального страхування, зміну допомог по соціальному забезпеченню, а також зміни у фінансуванні. Даний розділ розглядає ці поточні нововведення в українській системі соціального забезпечення в період 2014–2015 рр. стосовно запроваджених змін та розвитку ключових показників для кожного виду соціальних допомог.⁴

В Україні право на соціальне забезпечення закріплено в Конституції 1996 р., а також у спеціальних законах, що стосуються допомог по соціальному забезпеченню. У 2015 р. український Уряд ініціював процес ратифікації Конвенції МОП (№ 102) 1952 р. про мінімальні норми соціального забезпечення та підписання Європейського кодексу соціального забезпечення. Ратифікація Конвенції МОП про мінімальні норми соціального забезпечення (№ 102) 1952 р. відбулася 16 березня 2016 р. Проведений протягом 2015 р. Урядом та експертами МОП аналіз довів, що українське законодавство про соціальне забезпечення відповідає Конвенції № 102 та Європейському кодексу соціального забезпечення.

Українська система соціального забезпечення включає в себе накопичувальну систему соціального страхування, яка базується на внесках, а також систему соціальних нестрахових допомог універсального або категоріального характеру. При цьому останнім часом набули поширення адресні соціальні програми. Крім того, українська система передбачає надання допомог у натуральній формі, які забезпечують доступ населення до послуг або товарів за зниженими цінами.

Українська система соціального забезпечення законодавчо гарантує майже універсальне охоплення, проте ефективне охоплення є меншим через поширення неформальної зайнятості та незадекларованої праці. Наприклад, багато випадків, коли заробітна плата у договорі встановлюється на мінімальному рівні, в той час, як інша частина заробітної плати виплачується неофіційно готівкою. Також, хоча формально у всіх є доступ до безоплатної державної системи охорони здоров'я, значний рівень оплати пацієнтами “з кишені” за оцінками становить більш ніж 40%, що перешкоджає у фактичному доступі до медичних послуг.

4. Для опису та аналізу системи соціального забезпечення в Україні до 2012 р., див. наприклад (Баранова і Хіросе, 2010) та (МОП, 2012).

2.1. Витрати на соціальне забезпечення

У 2015 р. Державна служба статистики України опублікувала оцінки Національних рахунків охорони здоров'я, а також Національних рахунків соціального захисту, останні слідували методології ESSPROS (Європейської системи інтегрованої статистики соціального захисту), розробленої Євростатом (EUROSTAT).⁵ Хоча до цього часу наявні деякі проблеми з оцінювання повного набору доходів і витрат,⁶ однак ці дані дозволяють краще оцінити функціональну структуру і структуру фінансування української системи соціального забезпечення та її порівняння з міжнародною.

Відповідно до цієї методології загальна сума витрат на соціальне забезпечення в Україні у 2013 р. оцінюється на рівні 24,6% ВВП (витрати на допомоги становлять 24,2%, адміністративні та інші витрати – 0,4%). Частка допомог по соціальному забезпеченню виплачена за рахунок коштів фондів соціального страхування становила 76%, а допомоги з урахуванням матеріального становища – 3%. Згідно з ESSPROS державні витрати на охорону здоров'я дорівнювали 3,5% ВВП (а Національні рахунки охорони здоров'я оцінюють їх в 4,3% ВВП). Витрати на допомоги по соціальному забезпеченню немедичного характеру були на рівні 20,7% ВВП, переважна більшість яких (97,5%) були у формі грошової допомоги.⁷

У Таблиці 3 представлено порівняння витрат на соціальне забезпечення в Україні з окремими сусідніми з Україною країнами ЄС у 2013 р. Загальна сума витрат на соціальне забезпечення в Україні вище, ніж у будь-якій з нових країн-членів ЄС, сусідніх з Україною. Витрати на допомогу по старості, інвалідності та у разі смерті годувальника домінують у витратах на соціальне забезпечення в Україні, зокрема, 16% ВВП або майже дві третини від загальної суми. На відміну від цього, витрати на охорону здоров'я значно нижче середнього показника по ЄС або по сусідніх країнах-членах ЄС. Витрати на соціальне забезпечення в Україні також характеризуються відносно високим рівнем витрат на допомогу сім'ям та дітям, зокрема, 2,7% ВВП або 11,2% від загальної суми, що становить дещо вище, ніж в середньому по ЄС.

5. Див. статистичні звіти та збірники Державної служби статистики України, перелічених у використаних джерелах.

6. За опублікованими оцінками, суттєвий дефіцит фінансування Пенсійного фонду не підкріплений жодним джерелом фінансування. Також витрати на пенсії у разі смерті годувальника та по інвалідності виплачуються Пенсійним Фондом та розподіляються разом з пенсіями за віком за функцією «похилого віку». Крім того, існує значна різниця між державними витратами на охорону здоров'я, оцінена за рахунками типу ESSPROS та Національними рахунками охорони здоров'я.

7. Оцінювання не враховує значення допомог у натуральній формі, котрі надають доступ до товарів та послуг за зниженими цінами (так звані “пільги”).

Таблиця 3. Витрати за видами соціального забезпечення, Україна та окремі країни – члени ЄС, 2013 р.

	Україна	ЄС 28	Угорщина	Польща	Румунія	Словаччина
Витрати (у % ВВП)						
Витрати, всього	24,6	28,6	20,9	20,1	14,8	18,4
Витрати на допомогу, всього	24,2	27,5	20,6	19,8	14,5	17,9
– Хвороба/ Охорона здоров'я	4,4	8,0	4,9	5,0	3,9	5,5
– Старість, інвалідність, втрата годувальника	16,0	14,6	12,4	12,9	9,1	9,5
– Сім'я/Діти	2,7	2,3	2,5	1,3	1,2	1,7
– Безробіття	0,4	1,5	0,5	0,3	0,2	0,6
– Житло	0,5	0,6	0,3	0,1	0,0	0,0
– Соціальне виключення, ніде не класифіковане	0,3	0,5	0,1	0,2	0,2	0,4
Частка у загальних витратах на допомоги (%)						
– Хвороба/ Охорона здоров'я	18,1	29,1	23,8	24,9	26,9	30,7
– Старість, інвалідність, втрата годувальника	65,8	53,1	60,2	64,2	62,8	53,1
– Сім'я/Діти	11,2	8,4	12,1	6,5	8,3	9,5
– Безробіття	1,8	5,5	2,4	1,5	1,4	3,4
– Житло	1,9	2,1	1,5	0,3	0,1	0,2
– Соціальне виключення, ніде не класифіковане	1,1	1,9	0,6	0,8	1,1	2,3

Джерело: Державна служба статистики України та Євростат (EUROSTAT).

У Таблиці 4 представлено державні витрати на допомоги по соціальному забезпеченню (за винятком охорони здоров'я) за 2011–2020 рр. Через відсутність даних різні джерела були використані на основі різних, не повністю порівнянних методологій для оцінки останніх тенденцій. Слід зазначити, що протягом 2014–2015 рр. спостерігалось значне скорочення витрат на соціальне забезпечення відносно ВВП.⁸

Як видно з Таблиці 4, скорочення витрат на соціальне забезпечення негативно вплинуло на допомоги по соціальному страхуванню, зокрема, на пенсії. Основною причиною стала неадекватна індексація протягом періоду високої інфляції в 2014-2015 рр., пенсійні витрати у відсотковому відношенні до ВВП знизилися з 17% у 2013 р. до 15,5% в 2014 р. і далі до 13,1% у 2015 р. МВФ прогнозує, що витрати на пенсії у подальшому знизяться до рівня 12,6% ВВП у 2016 р. і після цього залишаться на цьому ж рівні до 2020 р.

8. Порівняння абсолютних показників витрат і охоплення з 2014–2015 рр. з попередніми роками є надзвичайно проблематичним, оскільки статистика останніх років не включає Крим та окуповані території на сході країни.

Таблиця 4. Державні витрати на допомоги по соціальному забезпеченню (за винятком охорони здоров'я), 2011–2020 рр.

		2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
		Реальні витрати					Прогнози МВФ				
Всього	млрд грн.	280,8	368,9	412,4	381,4	436,8	—	—	—	—	—
	% ВВП	24,8	26,0	27,0	24,3	22,1	—	—	—	—	—
Всього (за виключенням охорони здоров'я)	млрд грн.	275,9	310,4	350,8	324,2	365,8	416,2	472,5	522,5	567	624,7
	% ВВП	21,2	22,0	23,0	20,7	18,5	18,4	18,4	18,1	17,8	17,8
Пенсійний фонд	млрд грн.	210,8	233,7	260,2	243,6	260	284,6	323	363,6	400	441
	% ВВП	16,2	16,6	17,1	15,5	13,1	12,6	12,6	12,6	12,6	12,6
Інші фонди соціального страхування	млрд грн.	22,8	22,2	26,7	22,3	2,06	26,6	29,2	31,6	33,5	35,5
	% ВВП	1,8	1,6	1,8	1,4	1,3	1,2	1,1	1,1	1,1	1,0
Нестрахові соціальні допомоги	млрд грн.	42,3	54,5	63,9	58,3	79,8	105,0	120,3	127,7	133,6	148,2
	% ВВП	3,2	3,9	4,2	3,7	4,0	4,6	4,7	4,4	4,2	4,2
Охорона здоров'я	млрд грн.	49,0	58,5	61,6	57,2	71,0	—	—	—	—	—
	% ВВП	3,6	4,0	4,0	3,6	3,6	—	—	—	—	—

Джерело: Звіти персоналу МВФ.⁹ Державна служба статистики України, Міністерство фінансів України, Національний банк України.

Сукупні витрати інших фондів соціального страхування (Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань та Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, останній включає витрати на послуги зайнятості) у відсотковому відношенні до ВВП знизилися з 1,8% в 2013 р. до 1,3% в 2015 р. і, за прогнозами МВФ, становитимуть 1,1% до 2020 р.

З іншого боку, витрати за нестраховими допомогами, що фінансуються за рахунок Державного бюджету, не зменшилися у відсотковому відношенні до ВВП, але все ж значно скоротилися в реальному вираженні. Насправді, за прогнозами МВФ, ці витрати зростатимуть швидше, ніж ВВП протягом 2016–2017 рр., завдяки передбаченому збільшенню витрат субсидій на житло.

2.2. Фінансування фондів соціального страхування

З 2011 р. консолідована ставка внеску – єдиного соціального внеску – збирається на фінансування усіх соціальних страхових виплат в Україні. Як показано в Таблиці 5, з 2011 до 2015 р. ставка внеску для роботодавців становила від 36,76% до 49,7% в залежності від оцінки класу ризику виробництва, в той час як ставка внеску для працівника складала 3,6%. Починаючи з 2016 р., ставка єдиного соціального внеску для роботодавців знизилась до 22%, а для працівників утримання внеску скасовано.

9. Дані МВФ використовуються тут, оскільки інші доступні статистичні публікації не консолідують витрати бюджету і фондів соціального страхування. У разі, коли існують бюджетні дотації до фондів соціального страхування та коли частина допомоги, що виплачується фондом, фінансується за рахунок коштів бюджету і не є допомогою по соціальному страхуванню, то це призводить до подвійного обліку.

Основними законодавчими актами, що регулюють ставки внесків, є:

- Закон України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування” (08.07.2010 р.) № 2464-VI (редакція від 07.01.2016 р.)”
- Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження пропорцій розподілу єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування” № 675 (редакція від 25.02.2016 р.)
- Постанова Кабінету Міністрів України “Деякі питання розподілу єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування” № 48 (30.01.2015 р.)

Таблиця 5. Зміни у ставках єдиного соціального внеску у 2016 р.

Категорії	2011–2015	2016
Роботодавці	від 36,76% до 49,7% в залежності від оцінки класу ризику виробництва	22%
Фізичні особи-підприємці та самозайняті	34,7%	22%
Державні установи	36,3%	22%
Робітники	3,6%	0%
Фізичні особи, які працюють на умовах цивільно-правового договору	2,6%	0%
Державні службовці	6,1%	0%

Примітка: Загальна ставка внеску для роботодавців у 2010 р. складалася з: пенсійного страхування 33,2%, страхування на випадок безробіття 1,6%, страхування у випадку тимчасової втрати працездатності 1,4% та страхування у разі нещасного випадку на виробництві 0,56%-13,5% залежно від 67 класів ризику.

Ставка єдиного соціального внеску залишалась незмінною протягом 2011–2015 рр. Проте розподіл надходжень від сплати єдиного соціального внеску у різні соціальні фонди змінювалось з кожним роком. Як показано в Таблиці 6, більша частина внесків була спрямована до Пенсійного фонду.

Таблиця 6. Розподіл єдиного соціального внеску до фондів соціального страхування, 2013–2016 рр.

Фонди	Пропорції внесків, %			
	2013	2014	2015	2016
Пенсійний фонд	85,5330	88,2900	88,2900	78,5576
Фонд соціального страхування на випадок безробіття	5,0906	2,5843	3,1997	7,1767
Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності	5,7410	5,2397	4,6243	7,7260
Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань	3,6354	3,8860	3,8860	6,5397
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: Закон України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування” зі змінами від 2013, 2014, 2015 і 2016 рр..

Вже на початку 2015 р. у зв’язку з фінансовими труднощами та з метою зменшення неформальної зайнятості та ухилення від сплати внесків на соціальне страхування український Уряд оголосив про можливість зниження єдиного соціального внеску для роботодавців до 40%, якщо будуть виконані три умови:

- збільшення на 20% заробітної плати, з якої сплачувались внески, на кожного працівника у порівнянні з 2014 р.;
- підтримання як мінімум загального рівня сплати внесків у порівнянні з 2014 р.;
- кількість працівників не перевищуватиме 200% від рівня 2014 р.

Мета цих умов полягала у збереженні сукупної суми надходжень від сплати внесків шляхом розширення бази оподаткування без зниження заробітної плати працівників. Уряд планував розширити це зниження до 60 відсотків.

Проте наприкінці 2015 р. Верховна Рада затвердила більш радикальні зміни. З 2016 р. ставка єдиного соціального внеску була знижена до уніфікованої ставки 22% без урахування професійних ризиків. Така ж ставка застосовується до самозайнятих осіб, а також до приватних підприємців. Розподіл надходжень від сплати єдиного внеску до Пенсійного фонду різко скоротилось з 88% до 79%, в той час як розподіл надходжень до кожного з решти трьох фондів збільшився.

У той же час максимальна заробітна плата (база нарахування), з якої сплачуються внески, була підвищена з 17 до 25 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Внески для працівників (а також внески, що сплачувались працівниками зайнятими за цивільно-правовими договорами) скасовано. Можна очікувати, що внески для працівників будуть введені знову за умови, якщо будуть запроваджені обов'язкові накопичувальні пенсії.

Зменшення єдиного соціального внеску доповнене реформою на податок на доходи фізичних осіб. Прогресивний податок на дохід фізичних осіб з двома ставками (15% і 20%) був замінений єдиною ставкою податку в розмірі 18%. Зберігається спеціальний військовий збір у розмірі 1,5%. Пенсії не підлягали оподаткуванню до 2014 р., однак з 2015 р., ставка податку у розмірі 15% застосовувалась до пенсій, розмір яких становив від трьох до десяти розмірів мінімальної заробітної плати (у 2016 р. розмір пенсії, що підлягає оподаткуванню, зріс до десяти разів).

Попередні дані Державної фіскальної служби¹⁰ вказують на те, що надходження від єдиного соціального внеску в січні-лютому 2016 р. знизилися на 23,3% (6 млрд. грн.) у порівнянні з аналогічним періодом в 2015 р. Ці надходження були на 3,8% більше, ніж передбачалося Урядом.

Наведені дані ставлять під сумнів сподівання Уряду на те, що знижена ставка внесків принесе позитивні фіскальні ефекти через формалізацію зайнятості і незадекларовану працю. Як зазначалося вище, залучення коштів від надходження єдиного соціального внеску до Пенсійного фонду значно знизилось. Таким чином, постає необхідність в покритті за рахунок державного бюджету виникаючих фінансових прогалин, що призведе до збільшення тиску на подальше скорочення виплат допомоги. Залежно від розміру дефіциту скорочення витрат фондів соціального страхування, за прогнозами МВФ, може ще поглибитись у майбутньому.

2.3. Прожитковий мінімум та державні соціальні гарантії

В Україні прожитковий мінімум є ключовим параметром, котрий визначає мінімальний розмір “державних соціальних гарантій”. Конституція України (стаття 46) встановлює, що пенсії та інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати

10. Державна фіскальна служба України (2016).

рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом. Розмір прожиткового мінімуму є різним для: (1) дітей віком до 6 років; (2) дітей віком від 6 до 18 років; (3) осіб, які втратили працездатність; (4) працездатних осіб. Таблиця 7 показує, як прожитковий мінімум пов'язаний з мінімальними і максимальними розмірами різних допомог по соціальному забезпеченню, мінімальною заробітною платою і доходом, що підлягає оподаткуванню.

Таблиця 7. Співвідношення між соціальними гарантіями та прожитковим мінімумом, 2016 р.

Види соціальних гарантій	Види прожиткового мінімуму (ПМ)	Відсотки/Рази
Заробітні плати та оподаткування		
Мінімальна заробітна плата	ПМ для працездатних осіб	100%
Податкова соціальна пільга	ПМ для працездатних осіб	50%
Розмір пенсії, що підлягає оподаткуванню	Мінімальна заробітна плата	3х (до червня 2016 р.) 10х (з липня 2016 р.)
Максимальна межа заробітку, з якої утримуються внески на соціальне страхування	ПМ для працездатних осіб	25х
Допомоги по соціальному страхуванню		
Мінімальна пенсія	ПМ для непрацездатних осіб	100%
Максимальна пенсія	ПМ для непрацездатних осіб	(1 074 грн. у 2016 р.)
Мінімальна допомога по безробіттю	ПМ для працездатних осіб	80%
Максимальна допомога по безробіттю	ПМ для працездатних осіб	4х
Допомога в разі виробничої травми: одноразова виплата	ПМ для працездатних осіб	17х
Допомога в разі виробничої травми: одноразова виплата у випадку смерті	ПМ для працездатних осіб	100х плюс 20х на кожного утриманця
Нестрахові соціальні допомоги		
Допомога при народженні дитини: одноразова виплата	ПМ для дітей віком до 6 років	10х (зафіксована на рівні 2014 р.)
Допомога по вагітності та пологах для незастрахованих жінок	ПМ для працездатних осіб	25%
Мінімальна допомога по догляду за дитиною одиноким матерям	ПМ для дітей відповідного віку	Немає (раніше 30%)
Максимальна допомога по догляду за дитиною одиноким матерям*	ПМ для дітей відповідного віку	100%
Допомога на дітей, які знаходяться під опікою чи піклуванням	ПМ для дітей відповідного віку	200%
Допомога дітям-сиротам та дітям, позбавлених батьківського піклування	ПМ для дітей відповідного віку	200%
Тимчасова державна допомога дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів*	ПМ для дітей відповідного віку	50%
Адресні соціальні допомоги для малозабезпечених сімей		
Для працездатних осіб	ПМ для працездатних осіб	21%
Для непрацездатних осіб або інвалідів	ПМ для непрацездатних осіб	100%
Для дітей	ПМ для дітей відповідного віку	85%

Примітки: ПМ = прожитковий мінімум

* Реальний розмір даних допомог дорівнює різниці між цими максимальними розмірами та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу.

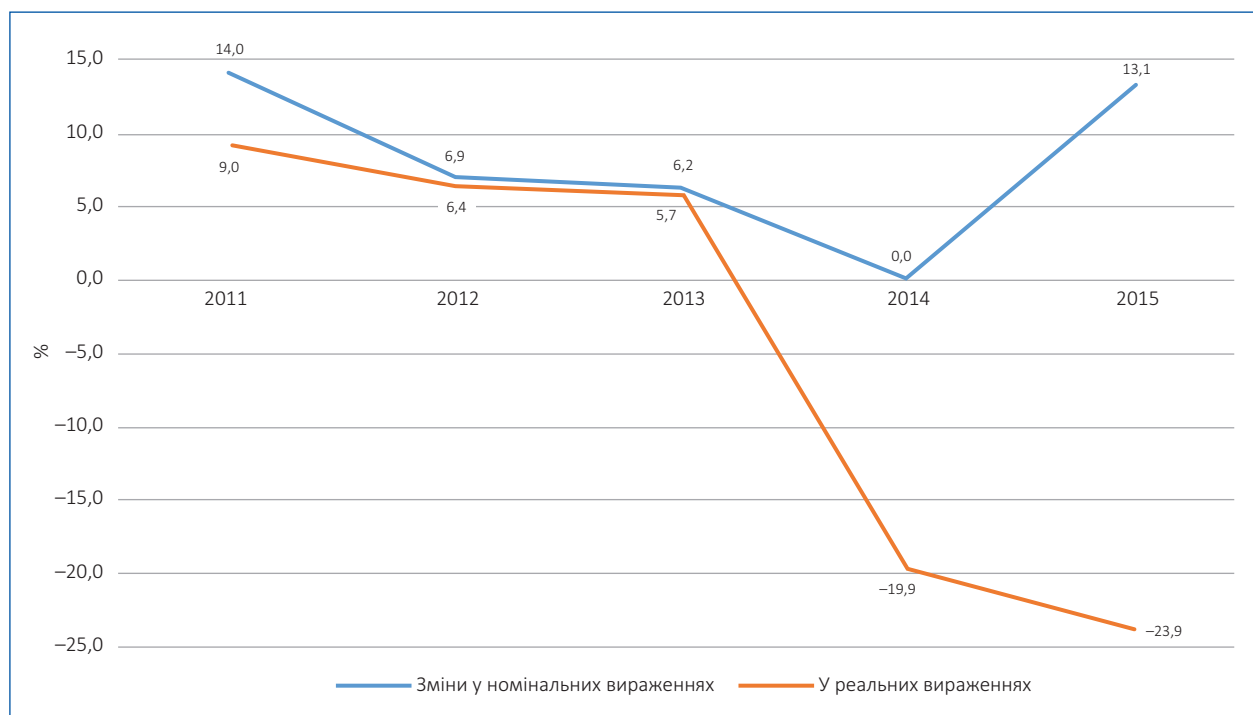
Прожитковий мінімум встановлюється кожного року Державним бюджетом. У Таблиці 8 представлені затверджені законом розміри прожиткового мінімуму з 2010 до 2016 рр. Як показано на Рис. 9, через високу інфляцію протягом 2014–2015 рр. і заморожування розмірів прожиткового мінімуму протягом 2014 р. середній прожитковий мінімум втратив майже 40% своєї вартості в реальному вираженні. Затверджений Державний бюджет 2016 р. містить заплановані збільшення прожиткового мінімуму в травні та грудні 2016 р.

Таблиця 8. Прожитковий мінімум за соціальними групами, 2010–2016 рр.

(станом на 1 січня кожного року)

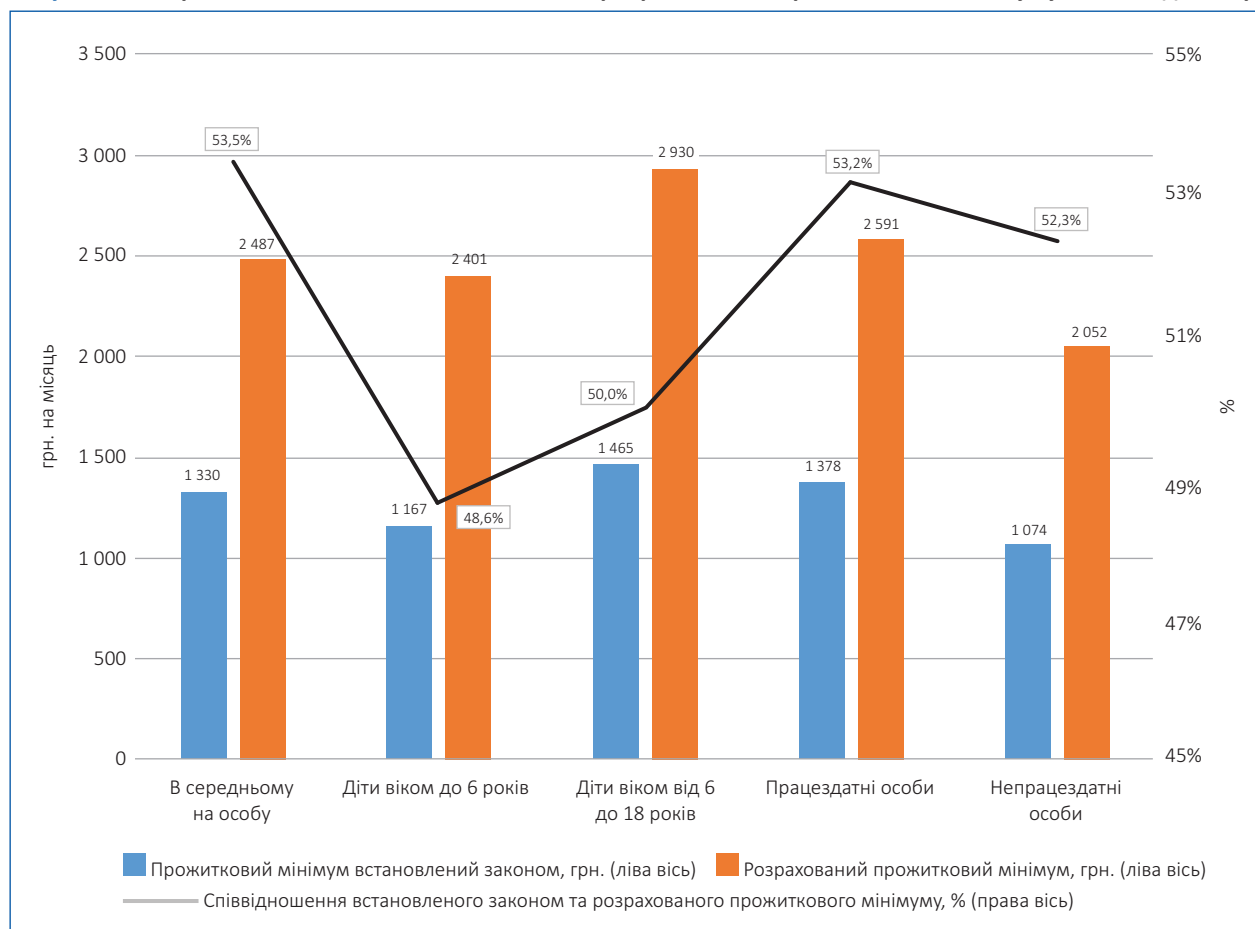
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Загальний	825	894	1 017	1 108	1 176	1 176	1 330
Діти віком до 6 років	755	816	893	972	1 032	1 032	1 167
Діти віком від 6 до 18 років	901	977	1 112	1 210	1 286	1 286	1 455
Працездатні особи	869	941	1 073	1 147	1 218	1 218	1 378
Особи, які втратили працездатність	695	750	822	894	949	949	1 074

Рисунок 9. Зміни прожиткового мінімуму (для працездатних осіб) у номінальному та реальному вираженні, 2011–2015 рр.

Джерело: “Україна в цифрах” (2010–2014 рр.) “Статистичний щорічник України”, Державна служба статистики України, самостійні розрахунки.

Окрім встановленого законом прожиткового мінімуму, Міністерство соціальної політики України розраховує прожитковий мінімум, виходячи з вартості споживчого кошика та зміни цін. Як показано на Рис. 10, існує значна невідповідність між встановленим законом та розрахованим прожитковим мінімумом. У листопаді 2015 р. співвідношення встановленого законом прожиткового мінімуму до розрахованого прожиткового мінімуму становило в середньому 53,5%; 48,6% – для дітей віком до 6 років; 50,0% – для дітей віком від 6 до 18 років; 53,2% – для працездатних осіб; 52,3% – для осіб, які втратили працездатність.

Рисунок 10. Порівняння встановленого законом та розрахованого прожиткового мінімуму, листопад 2015 р.

Джерело: Самостійні розрахунки на основі даних Міністерства соціальної політики України.

Слід зазначити, що різниця між встановленим законом і розрахованим прожитковим мінімумом збільшувалась у 2014–2015 рр. У той час як обидві суми були майже рівні в 2012–2013 рр. (94,0% у 2012 р. і 96,5% у 2013 р.), співвідношення встановленого законом прожиткового мінімуму до розрахункового прожиткового мінімуму зменшилось до 86,7% у 2014 р. і далі до 54,4% у 2015 р.

Відсутність адекватних поправок до встановленого законом прожиткового мінімуму мало серйозні наслідки для розвитку мінімальної заробітної плати і мінімальних допомог по соціальному забезпеченню.

Мінімальний розмір заробітної плати не відставав від прожиткового мінімуму з 2009 р. Проте в порівнянні із середньою заробітною платою підвищення рівня мінімальної заробітної плати відставало. У той час як мінімальна заробітна плата становила 38,1% середньої заробітної плати у 2011 р., ця частка зменшувалась в наступні роки до 37,5% у 2012 р., 37,3 % у 2013 р., 35,0% у 2014 р. і 32,8% у 2015 р. Слід зазначити, що середня заробітна плата у 2014 р. в реальному вираженні скоротилася на 6,5% і на 22,7% у 2015 р.

Схожа тенденція спостерігається щодо співвідношення між мінімальною пенсією за віком та середньою заробітною платою. В той час як мінімальна пенсія за віком становила 29,2% середньої номінальної заробітної плати у 2012 р., ця частка знизилася до 29,1% у 2013 р., 27,3% у 2014 р. і 25,6% станом на 1 січня 2016 р.

Крім того, оскільки мінімальна допомога по безробіттю встановлена у розмірі 80% від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, девальвація прожиткового мінімуму в 2014–2015 рр. негативно позначилася на рівні допомоги по безробіттю.

2.4. Організаційні зміни у фондах соціального страхування

У 2014–2015 рр. було розпочато багато дискусій з приводу реструктуризації організацій соціального забезпечення. Центром уваги цих дискусій стало злиття існуючих фондів соціального страхування з метою скорочення адміністративних витрат і покращення координації щодо планування витрат. Обговорення також були пов'язані з усуненням різних додаткових допомог, які не вважаються страховими допомогам, що фінансуються за рахунок внесків на соціальне забезпечення.

Відповідно до Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов’язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці” (№77-VIII від 28.12.2014), який набрав чинності 1 січня 2015 р., Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності і Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань об’єднані в єдиний фонд – Фонд соціального страхування України. Стверджувалось, що це злиття може заощадити близько 300–500 млн. гривень на рік.

У травні 2015 р. Кабінет Міністрів розробив проект Закону “Про внесення змін до Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування” з метою забезпечення діяльності нового фонду в процесі реорганізації” (№ 2775 від 05.05.2015). Однак на початку 2016 р. злиття не було завершено і всі операції новоствореного фонду виконуються окремо “старими” фондами.

Відповідно до вищезазначеного закону новий Фонд соціального страхування має тристоронню структуру управління. Представники держави, працівників і роботодавців є членами Правління Фонду. Представники держави призначаються Кабінетом Міністрів, представники працівників і роботодавців призначаються їх відповідними національними об’єднаннями – об’єднаннями профспілок, об’єднаннями організацій роботодавців. Важливою зміною в управлінні Фонду є процес затвердження бюджету. Раніше затвердження бюджету приймалося автономним рішенням Правління, однак на даний час усі зміни пов’язані з витратами повинні також затверджуватись Кабінетом Міністрів. Така зміна оцінюється соціальними партнерами як послаблення їх автономності в прийнятті рішень.

Крім організаційних змін, деякі зі статей витрат Фонду були видалені таким чином, що залишились охопленими лише допомоги, які фінансуються за рахунок сплати внесків. Отже, Фонд більше не відповідає за фінансування спортивних шкіл, новорічних подарунків для дітей, фінансування профілактичного санаторно-курортного лікування або медичних закладів для дітей.

2.5. Зміни у пенсійній системі

Пенсійна система України зазнала значних змін за останні роки. Перша хвиля масштабних реформ почалася у 2011 р., коли було прийнято рішення підвищити пенсійний вік для жінок з 55 до 60 років на шість місяців щорічно, починаючи з 2011 р. до 2021 р. Також був підвищений пенсійний вік для чоловіків, які працюють на посадах державних службовців, дипломатів і вчених, з 60 до 62 років на шість місяців щорічно з 2013 р. до 2017 р. В ході реформи підвищено страховий стаж, необхідний для мінімальної пенсії, з 20 до 30 років – для жінок і з 25 до 35 років – для чоловіків. Більш того, максимальна пенсія, що склала 10 розмірів мінімальної пенсії, була запроваджена для новопризначених пенсій. До того ж, з 1 січня 2012 р. період для розрахунку базової заробітної плати для призначення пенсії був подовжений з одного року, що передус

даті виходу на пенсію, до трьох років. І, наостанок, збільшено граничний вік для одержання соціальної допомоги жінками, які не мають права на страхову пенсію з 58 років до 63 років.

Запроваджені у 2014–2015 рр. заходи реформ продовжили скорочення сприятливих умов для спеціальних груп працівників таким чином, що їх пенсійні допомоги прирівняно до пенсійних допомог звичайного працівника (для якого середній рівень заміщення пенсії визначається на рівні не нижче 45–50% від попереднього заробітку).

По-перше, щодо так званих «спеціальних груп» (у тому числі суддів, прокурорів, депутатів Верховної Ради та державних службовців) рівень новопризначених пенсій зменшений до 60% середньої заробітної плати. До введення даних змін, рівень пенсії цих груп працівників складав 80% від попередньої заробітної плати прокурорів, державних службовців і депутатів. Крім того, ці групи отримували 1% приросту за кожен рік понад необхідний період сплати внесків, однак їхня пенсія в результаті не повинна перевищувати 90% від попередньої заробітної плати.

По-друге, пенсійний вік для жінок, які працюють на «пільгових умовах» (тобто працівники, які зазнають негативного впливу від небезпечних, шкідливих та важких умов праці), був підвищений з 45 до 50 років у квітні 2015 р. Їх мінімальний період сплати внесків був збережений на рівні 7 років і 6 місяців.

По-третє, можливість суміщення роботи та отримання пенсії за віком була призупинена в період з квітня по грудень 2015 р. для вищезазначених «спеціальних груп» працівників. Однак, коли вони припиняли працювати, їх пенсії поновлювались. Починаючи з 2016 р., дозволяється на загальних підставах суміщення роботи і отримання пенсії без привілейованих умов. Як і раніше, припинення зайнятості призводить до відновлення «спеціальних» пенсій. Крім того, якщо особа, отримуючи спеціальну пенсію, працює в іншому місці (тобто без пільгових умов), з неї утримуються 15% від нарахованої пенсії.

По-четверте, скорочення пенсійних допомог було введено для всіх інших груп працюючих пенсіонерів, якщо допомога вище 150% прожиткового мінімуму для пенсіонерів. У цьому випадку застосовується 15% скорочення пенсій. Проте скорочена пенсійна допомога не може бути менше, ніж межа 150% прожиткового мінімуму.¹¹ Є кілька категорій, які не були охоплені скороченням допомоги. До цих категорій відносяться інваліди (І і II ступеня), учасники бойових дій, члени їх сімей, а також учасники антитерористичної операції, інші особи та державні службовці, що беруть участь в операції.

І, останнє, пенсії, вищі певної межі, підлягають оподаткуванню з 2015 р. Доходи від пенсії за віком, розміром від трьох до десяти розмірів мінімальної заробітної плати, підлягали оподаткуванню за ставкою в 15% податку на доходи фізичних осіб і 1,5% військового збору. З іншого боку, єдина ставка 18% податку на доходи фізичних осіб застосовується до доходів від зайнятості. У червні 2016 р. розмір пенсії, що підлягає оподаткуванню, зріс до десяти мінімальних заробітних плат.

Наміри Уряду щодо проведення подальших змін і реформ пенсійної системи узагальнені в Меморандумі про економічну і фінансову політику, представленому в МВФ в липні 2015 р. (див. модуль 1).¹²

11. Це означає, що скорочення негативно впливає на пенсії, вищі ніж 176,5% прожиткового мінімуму.

12. Меморандум про економічну і фінансову політику, додаток до Листа про наміри до Директора -розпорядника МВФ Крістін Лагард від 21 липня 2015 р. (прикріплений до звіту персоналу МВФ від серпня 2015 р.)

Модуль 1. Витяги з Меморандуму про економічну і фінансову політику, додатку до Листа про наміри в МВФ від 21 липня 2015 р.

“Після проведення заходів з реформування, ухвалених у березні, що сприяли покращенню стійкості і справедливості пенсійної системи, ми будемо продовжувати втілення інших напрямів реформ для забезпечення фінансової життєздатності системи у середньостроковій перспективі. Для цього, за технічної допомоги від МВФ, ми переглянемо всі параметри нашої поточної солідарної системи і формат тих реформ, які допоможуть неухильно знижувати пенсійні видатки (відносно ВВП) вже у 2016 р.. Серед іншого, варіанти реформи включатимуть скасування спеціальних пенсій, за допомогою яких було створено не виправдано привілейовані групи пенсіонерів, і подальші більш суворі правила стосовно дострокового виходу на пенсію. Після того, як ці заходи, у поєднанні з поліпшенням дисципліни сплати пенсійних внесків допоможуть утворити достатньо великий і постійний простір для фінансування вартості обов’язкового компоненту накопичувального пенсійного забезпечення, ми розглядатимемо впровадження такої схеми. Ця черговість реформ також дозволить нам розробити і здійснити план посилення інституційних і технологічних передумов, а також передумов на ринку капіталу, що необхідні для безпечного, ефективного та прозорого функціонування фінансованих схем.”

У Таблиці 9 представлено середні розміри пенсій за різними видами з 2010 до 2015 рр. Хоча номінальна сума пенсії за віком збільшувалась, співвідношення до середньої заробітної плати неухильно знижувалось з 2012 р. і надалі. У той час як середній розмір пенсії за віком дорівнював 51,6% середньої заробітної плати у 2010 р., цей показник знизився до 47,6% у 2011 р., 48,4% у 2012 р., 46,3% у 2013 р., 45,2% у 2014 р. У 2015 р. середній розмір пенсії за віком становив лише 40,3% середньої заробітної плати. Слід зазначити, що це зниження може бути частково пов’язане зі статистичним виключенням відносно більш заможних пенсіонерів, які живуть на територіях, що постраждали внаслідок конфлікту.

Таблиця 9. Середні розміри пенсій за видами, 2010–2015 рр.

Середній розмір пенсії	2010		2011		2012		2013		2014		2015	
	грн.	% до сер. зарплати	грн.	% до сер. зарплати	грн.	% до сер. зарплати	грн.	% до сер. зарплати	грн.	% до сер. зарплати	грн.	% до сер. зарплати
Усі види	1 152	51,4	1 253	47,6	1 471	48,6	1 526	46,7	1 582	45,4	1 700	40,5
за віком	1 156	51,6	1 252	47,6	1 464	48,4	1 522	46,6	1 573	45,2	1 691	40,3
по інвалідності	1 034	46,2	1 164	44,2	1 359	44,9	1 407	43,1	1 432	41,2	1 544	36,8
у разі смерті годувальника	940	42,0	1 054	40,0	1 253	41,4	1 304	39,9	1 433	41,2	1 640	39,0
пенсія за вислугу років	1 719	76,8	1 795	68,2	2 172	71,8	2 193	67,2	2 244	64,5	2 285	54,4
соціальна допомога	745	33,3	818	31,1	920	30,4	976	29,9	977	28,1	1 099	26,2
пенсія для суддів у відставці	6 241	278,7	7 491	284,5	7 837	259	12 177	372,9	16 302	468,5	16 783	400,1
Середня номінальна заробітна плата	2 239	100,0	2 633	100,0	3 026	100,0	3 265	100,0	3 480	100,0	4 195	100,0

Джерело: Статистичний збірник “Соціальний захист населення України 2014” Державної служби статистики України та оперативна статистика Пенсійного Фонду України.

Примітка: Дані 2015 р. не включають Автономну Республіку Крим та Севастополь та території, на яких відбувається антитерористична операція та які не підконтрольні українській владі.

Як показано в Таблиці 10, збільшується кількість пенсіонерів, які отримують пенсію меншу або на рівні розміру прожиткового мінімуму. У той час як цей показник становив 2,4% на початку 2013 р., він поступово збільшився до 4,0% у 2014 р., 5,4% у 2015 р. і 7,7% у 2016 р. Незважаючи на те, що дані 2016 р., можливо, не в повній мірі відображають збільшення мінімальної пенсії у вересні 2015 р., зростаюча кількість пенсіонерів, які отримують низькі пенсії, вказує на тривожну ознаку бідності серед пенсіонерів і членів їх сімей.

Таблиця 10. Розподіл пенсій, 2013–2016 рр. (станом на 1 січня кожного року)

	2013		2014		2015		2016	
	%	Середня пенсія (грн.)	%	Середня пенсія (грн.)	%	Середня пенсія (грн.)	%	Середня пенсія (грн.)
Пенсія нижче прожиткового мінімуму	1,0	583	0,9	587	0,8	582	5,3	932
Пенсія на рівні з прожитковим мінімумом	1,4	894	3,1	949	4,6	949	2,4	1 074
Пенсія вище прожиткового мінімуму	97,6	1 488	96,0	1 554	94,6	1 621	92,3	1 761
Мінімальна пенсія (грн./ міс.)	894		949		949		1 074	
Загальна кількість пенсіонерів (осіб)	13 639 739		13 533 308		12 147 189		12 312 459	

Джерело: Статистичний збірник “Соціальний захист населення України 2014” Державної служби статистики України та оперативна статистика Пенсійного Фонду України.

Примітки: Дані 2015–2016 рр. не включають Автономну Республіку Крим та території антитерористичної операції, які не підконтрольні українській владі.

У Таблиці 11 представлено фінансовий стан Пенсійного Фонду за період 2013–2016 рр. Заплановані показники 2016 р. засвідчують надзвичайно складну ситуацію фінансового стану Фонду. Через значне скорочення ставки єдиного соціального внеску та рівня розподілу до Пенсійного фонду, за оцінками, запланована сума внесків зменшилася на 36,3% у порівнянні з 2015 р., в той час як загальні витрати незначно зменшились на 3,5% за той самий період. В результаті власний дохід до Фонду (що складається в основному з внесків) покриває лише 55,6% усіх витрат на допомогу, які будуть фінансуватися за рахунок коштів Фонду. З іншого боку, сума надходжень з Державного бюджету на покриття дефіциту Фонду, зросла з 14,9 млрд. грн. у 2014 р. до 31,8 млрд. у 2015 р. У 2016 очікується, що вона досягне 81,3 млрд. грн. (нарівні з 3,6% ВВП), що становить 73,4% власного доходу або 40,8% встановлених законом витрат.

Таблиця 11. Доходи та видатки Пенсійного Фонду України, 2013–2016 рр.

(млн. грн.)

	2013	2014	2015	2016 (план)
Усього доходів	252 755	245 246	266 536	257 208
1. Власні надходження Пенсійного фонду, всього	166 864	165 923	169 874	110 809
обов’язкові внески до Пенсійного фонду	162 561	159 473	165 367	105 371
інші надходження	4 303	6 450	4 507	5 437
2. Кошти Державного бюджету України, всього	83 234	75 814	94 812	144 889
встановлені законом кошти для фінансування пенсій за вислугу років	61 470	61 131	63 052	63 600
покриття дефіциту Пенсійного фонду	21 764	14 683	31 759	81 289
3. Кошти Фонду соціального страхування на випадок безробіття	55,4	67,8	75,1	10,4
4. Кошти Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань	75,5	66,7	7,3	1 500

Усього видатків	250 350	243 478	265 668	256 367
	2013	2014	2015	2016 (план)
1. Видатки за рахунок власних надходжень Пенсійного фонду, всього	199 432	192 374	210 767	199 128
пенсійне забезпечення	186 939	181 922	199 300	187 653
інші допомоги	12 428	10 364	11 344	8 973
адміністративні витрати	2 463	2 203	2 313	2 503
2. Допомоги, фінансовані за рахунок Державного бюджету	50 785	50 957	54 833	57 228
3. Допомоги, фінансовані іншими фондами соціального страхування	133,3	146,4	68,4	10,4
Поточний баланс	2 405	1 768	867,8	840,6
Співвідношення власних доходів до власних видатків	83,7%	86,3%	80,5%	55,6%
Дефіцит у % доходу	13,0%	0,1%	18,7%	73,4%
Дефіцит у % видатків	10,9%	0,1%	15,1%	40,8%

Джерело: Бюджети Пенсійного фонду України (2013–2016 рр.)

2.6. Допомоги по безробіттю

Не було запроваджено значних змін стосовно допомог по безробіттю в період 2014–2015 рр.

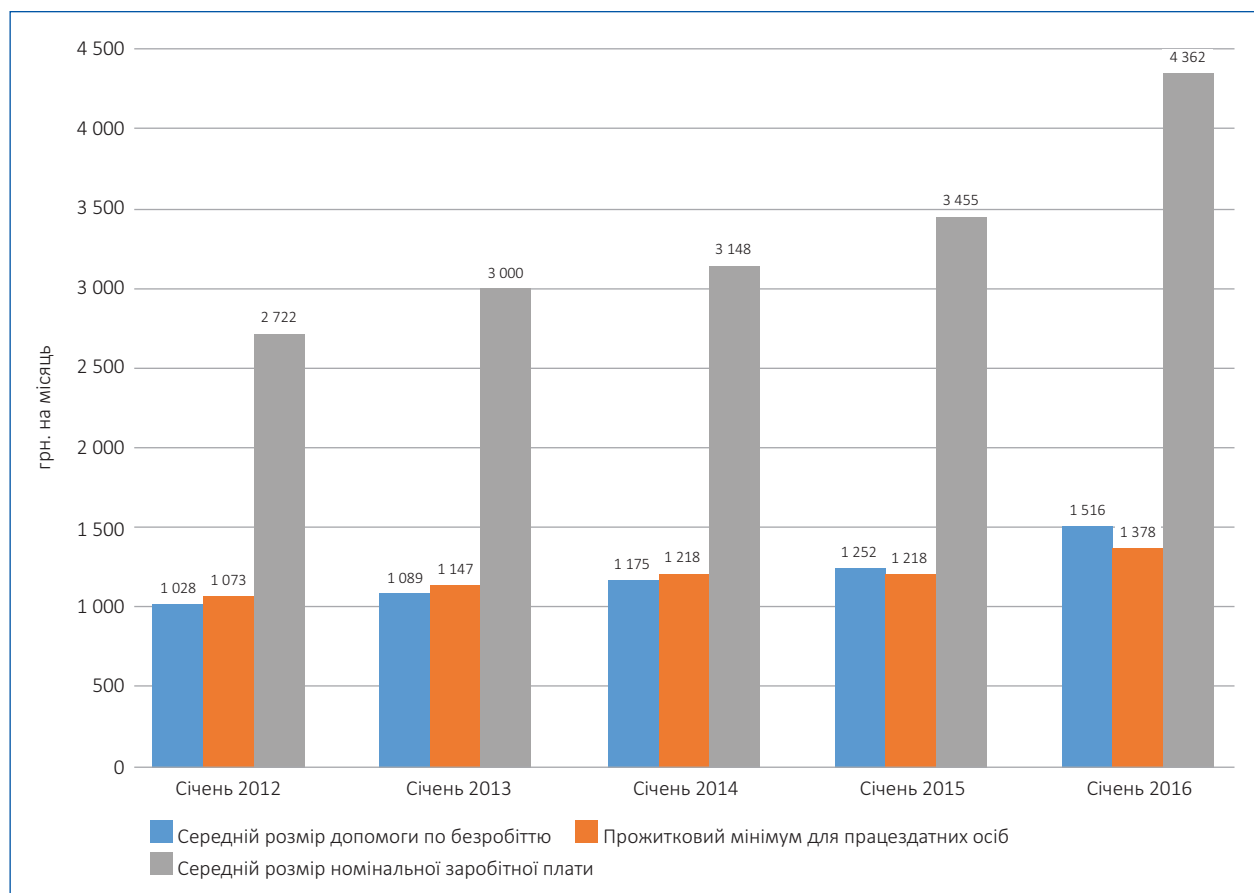
В умовах нинішньої системи допомога по безробіттю виплачується безробітним, страховий стаж яких протягом 12 місяців, що передували реєстрації особи як безробітної, становить не менше ніж 6 місяців. Допомога заміщує певну частину попередньої заробітної плати і її рівень залежить від періоду страхування, в межах від 50% (менше 2 років періоду страхування) до 70% (більше ніж 10 років періоду страхування). Максимальна тривалість надання допомоги по безробіттю становить 360 днів (або 180 днів для осіб, які шукають роботу вперше з періодом страхування менше 6 місяців) і сума допомоги зменшується з часом. Протягом перших 90 днів одержувач отримує 100% попереднього заробітку, потім 80% протягом наступних 90 днів та 70% за решту днів. Слід зазначити, що мінімальна допомога для застрахованих осіб з періодом страхування більше 6 місяців визначається на рівні 80% від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а максимальна допомога встановлюється на рівні чотирьох розмірів прожиткового мінімуму.

Іншим безробітним, які не були застраховані, які порушили трудову дисципліну або які мають короткий страховий стаж, допомога виплачується за фіксованою ставкою. За період 2013–2015 рр. сума цієї допомоги складала 544 грн., що становить 47% та 39% прожиткового мінімуму для працездатних осіб на початку 2013 р. та наприкінці 2015 р. відповідно. Прожитковий мінімум для працездатних осіб збільшився з 1 147 грн. у січні 2013 р. до 1 378 грн. у грудні 2015 р. і до 1 450 грн. у травні 2016 р.

Як показано на Рис. 11, протягом періоду 2012–2016 рр. середній розмір допомоги по безробіттю точно слідував прожитковому мінімуму, але його співвідношення до середньої заробітної плати знизилось.

У Таблиці 12 представлені дані про фінансове становище Фонду за 2012–2016 рр. У той час як Фонд мав ще надлишок в 2013 р., у 2014–2015 рр. настав дефіцит. У 2015 р. розмір поточного дефіциту дорівнював 26,8% витрат. Завдяки резерву Фонд був здатний покрити поточний дефіцит. Однак відповідно до планових показників на 2016 р. передбачається, що резерв Фонду зменшиться лише до 1,1% річних витрат до кінця 2016 р. Погіршення фінансової ситуації відбувається через зниження надходжень від сплати внесків та збільшення витрат. Проте хоча витрати незначно збільшилися відповідно до планованих показників на 2016 р., очікується, що розмір дефіциту буде на граничному рівні 3,2% завдяки відновленню внесків, виділених до Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

Рисунок 11. Середній розмір допомоги по безробіттю, прожиткового мінімуму для працездатних осіб та середній розмір заробітної плати, 2012–2016 рр.

Джерело: Державна служба статистики України, Закон України “Про Державний бюджет” (2012–2016 рр.), самостійні розрахунки.

Таблиця 12. Доходи та видатки Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, 2013–2016 рр.

(млн. грн.)

	2013	2014	2015	2016 (план)
Загальний дохід	9 664	6 192	5 743	8 311
1. Внески до Фонду	9 602	6 156	5 704	8 280
2. Інші	62,7	36,0	39,6	30,4
3. Кошти Державного бюджету	0,01	0,7	0,1	0,4
Видатки, всього	7 948	6 884	7 841	8 574
1. Допомоги та соціальні послуги, всього	6 405	5 470	6 398	7 156
Допомога по безробіттю	5 330	5 053	5 963	6 662
допомога на поховання, матеріальна допомога	1,6	1,5	1,6	1,9
професійна підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації безробітних	232,6	203,5	191,1	228,8
надання громадянам віком старше 45 років ваучера для підтримання їх конкурентоспроможності шляхом перепідготовки, спеціалізації, підвищення кваліфікації	33,6	18,7	13,7	14,6
Організація громадських робіт	34,5	40,8	63,8	76,9
працевлаштування безробітних шляхом надання дотацій роботодавцям	670,3	7,8	1,1	2,3
інформаційні та консультаційні послуги	68,9	55,0	67,0	47,1
профорієнтаційні послуги	13,5	6,0	4,5	4,3
профілактика настання страхових випадків, допомога по частковому безробіттю	0,2	0,9	1,6	10,2
здійснення заходів відповідно до статті 24 Закону України «Про зайнятість населення»	—	—	0,3	43,3
компенсація єдиних соціальних внесків роботодавцям	5,5	68,9	86,7	63,5
комісійна винагорода банкам	14,6	13,2	3,8	0,5
2. Підтримка інформаційно-довідкової системи обслуговування безробітних	84,9	107,0	85,3	95,3
3. Відшкодування Пенсійному фонду витрат, пов’язаних із достроковим виходом працівників на пенсію	55,4	67,1	75,1	10,4
4. Адміністративні витрати	1 342	1 217	1 255	1 276
Поточний баланс	1 716	-691	-2 098	-262,5
Загальний баланс на початку року	2 904	4 620	2 470	353,5
Загальний баланс в кінці року	4 620	2 470	353,5	91,0
Поточний дефіцит в % загального доходу	—	11,2%	36,5%	3,2%
Поточний дефіцит в % власних видатків (за винятком відшкодування витрат Пенсійному фонду)	—	10,1%	26,8%	3,1%

Джерело: Бюджети Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття (2013–2016 рр.), самостійні розрахунки.

Примітка: У 2014 р. кошти у розмірі 1 400 млн. грн. були вилучені з Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття та зараховані на рахунок Пенсійного Фонду України відповідно до статті 27 Закону України “Про Державний бюджет України на 2014 рік”.

2.7. Допомоги по хворобі, вагітності та пологах, у разі смерті та у разі виробничої травми

Соціальне страхування у випадку тимчасової втрати працездатності надає допомогу по хворобі, вагітності та пологах і у разі смерті застрахованої особи (допомога на поховання) для застрахованих осіб.

Рівень допомоги по хворобі залежить від періоду страхування. Відповідно до чинного законодавства з останніми змінами від 2015 р. ставка допомоги встановлена у відсотках від попереднього заробітку: 50% – якщо страховий стаж становить менше 3 років, 60% – якщо страховий стаж від 3 до 5 років, 70% – якщо страховий стаж від 5 до 8 років, і 100% – якщо страховий стаж 8 років і більше. Крім того, допомога у розмірі 100% надається окремим категоріям осіб, таким, як постраждалі внаслідок Чорнобильської катастрофи та ветерани війни. До 2015 р. допомога по хворобі становила 60% від попереднього заробітку, якщо страховий стаж становив менше 5 років, 80% – від 5 до 8 років та 100% – від 8 років і більше. Допомога по хворобі виплачується з шостого дня хвороби до одужання. Перші п'ять днів тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання здійснюються за рахунок коштів роботодавців.

Допомога по вагітності та пологах надається у розмірі 100% від попереднього доходу, але не менше розміру мінімальної заробітної плати. Допомога виплачується за період 126 днів, 70 з яких повинні бути виплачені до пологів. В Україні допомога по вагітності та пологах є універсальною для всіх жінок. Для незастрахованих осіб допомога по вагітності та пологах виплачується як нестрахова допомога за рахунок державного бюджету. Допомога по вагітності та пологах для незастрахованих осіб надається у розмірі 100% від попереднього доходу (у тому числі стипендія, допомога по безробіттю тощо), але не менше 25% розміру прожиткового мінімуму.

Допомога на поховання є одноразовою. Її розмір визначається правлінням Фонду, але вона не може бути нижчою прожиткового мінімуму.

Крім вищезазначеного скорочення допомоги по хворобі, запроваджено подальше обмеження допомог по хворобі, вагітності та пологах для працівників з короткими страховим стажем. З 2015 р. для працівників зі страховим стажем менше 6 місяців, допомога по хворобі не може перевищувати розміру мінімальної заробітної плати, а допомоги по вагітності та пологах не може перевищувати розміру двох мінімальних заробітних плат, але не може бути менше мінімальної заробітної плати.

Допомога у разі виробничої травми включає в себе допомогу у випадку тимчасової втрати працездатності, допомогу у випадку повної втрати працездатності, допомогу у зв'язку з втратою годувальника, а також медичну допомогу та реабілітацію.

Через фінансові скорочення Фонду не проводилась індексація періодичних грошових виплат допомог (пенсій) у разі виробничої травми у 2014 та 2015 рр. З 2015 р. зменшена одноразова допомога особам, які постраждали внаслідок виробничої травми. Змінився розрахунок одноразової виплати потерпілому у разі стійкої втрати професійної працездатності: з суми, яка визначалась із розрахунку середньомісячного заробітку потерпілого за кожний відсоток втрати професійної працездатності, але не вище чотирикратного розміру граничної суми заробітної плати, до 17 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. У разі смерті потерпілого розмір одноразової допомоги відповідно до попереднього законодавства повинен бути не менше за п'ятирічну заробітну плату потерпілого та однорічний заробіток потерпілого на кожну особу, яка перебувала на його утриманні. Внаслідок законодавчих змін, одноразова допомога

виплачується у сумі, що дорівнює 100 розмірам прожиткового мінімуму для працездатних осіб та одноразова допомога кожній особі, яка перебувала на його утриманні у розмірі, що дорівнює 20 розмірам прожиткового мінімуму для працездатних осіб. В обох випадках одноразова виплата була змінена з розміру, що залежить від доходу, до фіксованої ставки.

Таблиці 13 та 14 демонструють фінансову ситуацію Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві за період 2013–2015 рр. Як уже було сказано, ці два фонди в процесі злиття, однак наразі вони функціонують окремо. У випадку Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності зниження доходів співпало з урізанням витрат на оздоровчі програми. Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві мав фінансовий дефіцит у розмірі 426 млн. грн. в 2015 р., незважаючи на те, що були введені скорочення витрат на адміністративні заходи.

Таблиця 13. Доходи та видатки Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, 2013–2015 рр.

(млн. грн)

	2013	2014	2015 (план)	Співвідношення (%)	
				2014/2013	2015/2014
Доходи, всього	10 531	11 487	9 842	109,1	85,7
1. Страхові внески Фонду	10 161	11 034	9 567	108,6	86,7
2. Надходження від часткової сплати за путівки	300,8	334,6	42,1	111,2	12,6
3. Інші	68,8	118,3	233,6	171,9	197,5
Видатки, всього	10 626	12 000	9 850	112,9	82,1
1. На допомогу по тимчасовій непрацездатності	5 241	5 841	5 565	111,5	95,3
2. На допомогу по вагітності та пологах	2 348	2 666	2 715	113,5	101,8
3. На допомогу на поховання	33,1	39,5	33,7	119,3	85,3
4. На допомоги громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи	47,6	57,8	59,0	121,4	102,1
5. На оздоровчі заходи	2 352	2 671	908,6	113,6	34,0
6. Адміністративні витрати	483,9	522,7	486,8	108,0	93,1
7. Інші	120,8	202,2	81,7	167,4	40,4
Поточний баланс	-95,1	-513,6	-7,3	—	—

Джерело: Бюджети Фонду державного соціального страхування з тимчасової втрати працездатності (2013–2015 рр.), самостійні розрахунки.

Таблиця 14. Доходи та видатки Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, 2013–2015 рр.

(млн. грн.)

	2013	2014	2015 (план)	Співвідношення (%)	
				2014/2013	2015/2014
Доходи, всього	6 500	6 463	6 666	99,5	103,1
1. Страхові внески роботодавців	6 471	6 439	6 635	99,5	103,1
2. Добровільні внески та інші надходження	24,2	19,7	27,2	81,4	138,1
3. Кошти, що надійшли від стягнення штрафів	5,1	4,5	3,4	88,2	74,6

Видатки, всього	7 504	7 118	7 092	97,9	99,6
1. Профілактика нещасних випадків на виробництві	31,5	26,4	12,3	83,8	46,7
2. Витрати, пов'язані з відшкодуванням допомог у разі виробничої травми	6 200	6 264	6 319	101,0	100,9
3. Медична, професійна та соціальна реабілітація	422	275	309	65,1	112,3
4. Адміністративні витрати	773	479	444	60,8	92,7
5. Витрати, пов'язані з відшкодуванням Пенсійному фонду України пенсій по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання та пенсій у зв'язку з втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання	78,2	72,9	7,5	93,2	10,3
Поточний баланс	-1 004	-654,4	-426,0	—	—

Джерело: Бюджети Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України (2013–2015 рр.), самостійні розрахунки.

2.8. Охорона здоров'я

Нинішнє фінансове становище української системи охорони здоров'я знаходиться під впливом макроекономічної нестабільності. Однією з особливостей української системи охорони здоров'я є значний рівень приватного фінансування. Більше 40% витрат на охорону здоров'я фінансуються методом прямих виплат “з кишені” з маргінальною участю приватного сектору у формі приватного страхування. За даними обстеження домогосподарств 2015 р., домогосподарства не змогли задовольнити свої потреби у сфері медичної допомоги. Більшість домогосподарств, зокрема домогосподарства з низьким рівнем доходу, вказали занадто високу вартість ліків, медичних товарів та послуг як основну причину недоступності медичної допомоги.

Як видно з Таблиці 15, в той час як загальні витрати на охорону здоров'я становлять близько 7,5% ВВП, частка державного фінансування скоротилася і була компенсована збільшенням частки фінансування за рахунок домогосподарств.

Таблиця 15. Витрати на охорону здоров'я за джерелами фінансування, 2010–2014 рр.

	одиниці	2010	2011	2012	2013	2014
Витрати на охорону здоров'я, всього	млн. грн.	84 745	95 714	108 947	115 757	117 755
	% ВВП	7,6%	7,1%	7,5%	7,6%	7,4%
За рахунок держави	% ВВП	4,3%	3,9%	4,3%	4,3%	3,8%
	% від загальних витрат	56,3%	55,3%	57,2%	56,2%	51,7%
За рахунок домогосподарств	% від загальних витрат	40,8%	41,9%	40,2%	41,1%	46,0%
Приватні компанії	% від загальних витрат	2,6%	2,5%	2,4%	2,5%	2,1%
Донори	% від загальних витрат	0,3%	0,3%	0,2%	0,2%	0,2%

Джерело: Статистичний бюлетень “Національні рахунки охорони здоров'я – 2014”, Державна служба статистики України.

Таблиця 16 показує структуру витрат на охорону здоров'я за видами медичних послуг і джерелами фінансування у 2014 р. Хоча державні джерела фінансування охоплюють практично всі витрати на стаціонарне лікування (88,2%), послуги денної допомоги (100%), профілактику і охорону здоров'я (92,6%), а також управління охороною здоров'ям (99,9%), домогосподарства повинні оплачувати майже всі витрати на фармацевтичні препарати та інші медикаменти (99,6%) і більш ніж одну третину амбулаторних витрат на лікування (36,5%). В результаті частка коштів на охорону здоров'я, що витрачається домогосподарствами через самостійні виплати “з власної кишені”, оцінюється в 47,1% у 2014 р.

Таблиця 16. Структура витрат на охорону здоров'я за видами медичних послуг та джерелами фінансування, 2014 р.

Тип надання послуг охорони здоров'я	Склад витрат	Джерело фінансування			
		Держава	Домогосподарства	Приватні компанії	поза межами країни
Медичний догляд	52,7%	74,2%	22,9%	2,8%	0,1%
стаціонарне лікування	29,4%	88,2%	9,7%	2,1%	0,0%
амбулаторне лікування	17,1%	58,9%	36,5%	4,2%	0,4%
послуги денної допомоги	0,4%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Фармацевтичні та інші медичні товари	35,2%	0,2%	99,6%	0,3%	0,0%
Профілактичні послуги та послуги з охорони здоров'я	1,4%	92,6%	0,0%	0,0%	7,4%
Управління охороною здоров'я	8,2%	99,9%	0,0%	0,0%	0,1%
Невизначені витрати	2,5%	53,4%	0,8%	45,9%	0,0%
Витрати на охорону здоров'я, усього	100,0%	50,0%	47,1%	2,7%	0,2%

Джерело: Статистичний бюлетень “Національні рахунки охорони здоров'я – 2014”, Державна служба статистики України.

Основну частину витрат системи охорони здоров'я складають витрати на заробітну плату медичного персоналу (71–74%). Обмеження можливостей бюджету для фінансування витрат на медичні процедури і медикаменти призводить до покриття частини цих коштів пацієнтами. Крім того, бюджет установ охорони здоров'я закладається на основі кількості ліжок та медпрацівників, а не відповідно до обсягу медичних послуг. В результаті складання бюджету включає в себе дуже детальні і точні статті видатків, які не можуть бути змінені протягом фінансового року. Складний фінансовий стан призводить до зниження доступності медичних послуг для населення. Спостерігається також скорочення кількості лікарів, середнього медичного персоналу та лікарняних ліжок на одиницю населення.

Національна стратегія реформування охорони здоров'я в Україні 2015 р. окреслює напрями реформування сектору охорони здоров'я, а саме організацію, фінансування, надання медичної допомоги, проте до цього часу немає детальної картини запланованих реформ та не було досягнуто політичного консенсусу стосовно подальшої програми дій. Лист про наміри до МВФ від липня 2015 р. також зазначає, що «Інший пакет законодавства, що змінює основи державного фінансування сфери охорони здоров'я, незабаром буде подано до Парламенту». Наразі невідомо, чи таке законодавство пропонуватиме запровадження соціального медичного страхування.

2.9. Нестрахові грошові соціальні допомоги

В Україні соціальні допомоги, що не передбачають сплату внесків, відіграють основну роль у скороченні бідності. Приблизно 60% домогосподарств отримують певний вид соціальних надходжень. У випадку 10% найменш забезпечених домогосподарств охоплення даною допомогою становить понад 70%.¹³ У даному розділі основна увага приділяється грошовим соціальним виплатам. Житлові субсидії та так звані “пільги” (зниження оплати різних державних послуг) описані в наступних розділах.

В Україні значна частина нестрахових грошових соціальних допомог має категоріальний характер і в основному призначена для сімей з дітьми. Деякі з них залежать від доходу одержувачів та членів їх сімей. Відповідно до Стратегії подолання бідності, прийнятої на початку 2016 р., Уряд має на меті розширити роль адресних соціальних допомог для малозабезпечених сімей. Починаючи з 2014 р., Світовий банк надав Уряду кредит у розмірі 300 млн. доларів США на розширення і модернізацію адресних соціальних допомог для малозабезпечених сімей (так звана Програма гарантованого мінімального доходу), що регулюється Законом України “Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім’ям”.

Існуючі грошові соціальні допомоги включають: допомогу по вагітності та пологах, допомогу на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням, допомогу на дітей самотнім матерям, допомогу для інвалідів з дитинства та дітям-інвалідів, допомогу дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме, допомогу на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, допомогу малозабезпеченій особі, яка проживає разом з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу та допомогу особам, які не мають права на пенсію за віком чи по інвалідності (так звана соціальна пенсія). У Таблиці 17 представлені розміри цих допомог з 2014 по 2016 рр., у тому числі заплановане збільшення в травні і грудні 2016 р.

13. Світовий банк (2014); Рис. 3, Додаток 6.

Таблиця 17. Розміри соціальних допомог, 2014–2016 рр.

Допомога		2014 січ.– 2015 серп.		2015 вер.– груд.		2016					
						січ.–квіт.		трав.–лист.		груд.–	
Допомога по вагітності та пологах (для незастрахованих осіб)											
		Мін	Макс	Мін	Макс	Мін	Макс	Мін	Макс	Мін	Макс
(грн./місяць)		294	100%	333	100%	333	100%	350	100%	374	100%
(як % ПМ для працездатних осіб)		25%	сер. доходу	25%	сер. доходу	25%	сер. доходу	25%	сер. доходу	25%	сер. доходу
Допомога на дітей одиницям матерям (залежно від віку дитини)											
		Мін	Макс	Мін	Макс	Макс		Макс		Макс	
віком до 6 років	(грн./місяць)	310	516	350	584	1 167		1 228		1 313	
	(як % ПМ для дітей цього віку)	30%	50%	30%	50%	100%		100%		100%	
віком від 6 до 18 років	(грн./місяць)	386	643	437	728	1 455		1 531		1 637	
	(як % ПМ для дітей цього віку)	30%	50%	30%	50%	100%		100%		100%	
18 to 23 years	(грн./місяць)	365	649	413	689	1 378		1 450		1 550	
	(як % ПМ для дітей цього віку)	30%	50%	30%	50%	100%		100%		100%	
Допомога на дітей, які знаходяться під опікою чи піклуванням (залежно від віку дитини)											
віком до 6 років	(грн./місяць)	2 064		2 334		2 334		2 456		2 626	
	(як % ПМ для дітей цього віку)	200%		200%		200%		200%		200%	
віком від 6 до 18 років	(грн./місяць)	2 572		2 910		2 910		3 062		3 274	
	(як % ПМ для дітей цього віку)	200%		200%		200%		200%		200%	
Тимчасова державна допомога дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів (залежно від віку дитини)											
віком до 6 років	(грн./місяць)	310		350		584		614		657	
	(як % ПМ для дітей цього віку)	30%		30%		50%		50%		50%	
віком від 6 до 18 років	(грн./місяць)	386		437		728		766		819	
	(як % ПМ для дітей цього віку)	30%		30%		50%		50%		50%	
Допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам (з надбавкою на догляд)											
Інваліди з дитинства, група I											
Група I-A (грн./місяць)		1 661		1 880		2 207		2 322		2 483	
Група I-B (грн./місяць)		1 424		1 611		1 611		1 695		1 812	
Група II (грн./місяць)		949		1 074		1 074		1 130		1 208	
Одиноким особам інвалідам II групи з дитинства, яким потребують постійного догляду (грн./місяць)		949		1 074		1 074		1 130		1 208	
Діти-інваліди:											
віком до 6 років (група I-A) (грн./місяць)		1 696		1 919		1 919		2 019		2 159	
віком до 6 років (інші) (грн./місяць)		1 181		1 336		1 336		1 405		1 502	
віком від 6 до 18 років (група I-A) (грн./місяць)		1 950		2 207		2 207		2 322		2 483	
віком від 6 до 18 років (інші) (грн./місяць)		1 307		1 480		1 480		1 557		1 664	
Допомога особам, які не мають права на страхову пенсію за віком											
(грн./місяць)		949		949		949		949		949	
(як % ПМ для працездатних осіб)		100%		88,4%		88,4%		84,0%		78,6%	

Джерело: Міністерство соціальної політики України, моніторинг соціальних показників.

Примітка: ПМ = прожитковий мінімум

У Таблицях 18 та 19 представлено кількість одержувачів та обсяги видатків на соціальні допомоги у грошовому вигляді за період 2013–2015 рр. Кількість одержувачів за цей період скоротилася, в основному через поступове припинення допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. З іншого боку, витрати на соціальні допомоги збільшилися. Основні допомоги, які зросли найбільше, це – допомога малозабезпеченим сім'ям та допомога при народженні дитини. Проте, збільшення витрат на допомогу при народженні дитини було обмежено у зв'язку зі змінами цієї допомоги, що пояснюється далі в цьому розділі.

Таблиця 18. Кількість одержувачів соціальних допомог за видами, 2013–2015 рр.

Допомога	2013	2014	2015	Співвідношення (%)	
				2014/2013	2015/2014
Допомога при народженні дитини	532 672	500 746	459 458	94,0	91,8
Допомога при усиновленні	1 679	1 357	1 198	80,8	88,3
Допомога по вагітності та пологах	277 732	243 571	223 097	87,7	91,6
Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку	1 558 232	749 552	16 694	48,1	2,2
Допомога на дітей, які знаходяться під опікою чи піклуванням	95 770	81 873	76 930	85,5	94,0
Допомога на дітей одиницею матерям	253 295	208 920	213 006	82,5	102,0
Тимчасова державна допомога дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів	163 665	153 105	147 567	93,5	96,4
Допомога малозабезпеченим сім'ям	453 376	564 062	—	124,4	—
Допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам	42 170	40 564	46 379	96,2	114,3

Джерело: Державна служби статистики України та звіти Міністерства соціальної політики України

Таблиця 19. Видатки на грошові соціальні допомоги за видами, 2013-2015 рр. (млн. грн.)

Допомога	2013	2014	2015	Співвідношення (%)	
				2014/2013	2015/2014
Допомога при народженні дитини	18 010	18 686	20 789	103,8	111,2
Допомога при усиновленні	52,1	43,2	44,1	82,8	102,1
Допомога по вагітності та пологах	366	342	328	93,6	95,9
Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку	6 633	3 247	289	49,0	8,9
Допомога на дітей, які знаходяться під опікою чи піклуванням	1 413	1 300	1 347	92,0	103,6
Допомога на дітей одиницею матерям	3 277	3 058	3 300	93,3	107,9
Тимчасова державна допомога дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів	470	471	481	100,4	102,0
Допомога малозабезпеченим сім'ям	4 041	5 942	8 260	147,0	139,0
Допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам	5 220	5 160	6 090	98,9	118,0

Джерело: Державна служби статистики України та звіти Міністерства соціальної політики України.

Нестрахові соціальні допомоги фінансуються за рахунок субвенцій з Державного бюджету до місцевих бюджетів. Як видно з Таблиці 20, вони складають значну частину видатків на соціальне забезпечення та загальних видатків Зведеного бюджету.

Таблиця 20. Субвенції з Державного бюджету місцевим бюджетам на виплату соціальних допомог, 2013–2016 рр.

	2013	2014	2015	2016 (план)
Субвенція з Державного бюджету місцевим бюджетам на виплату соціальних допомог (млн. грн.)	39 565	40 838	41 893	45 344
як % витрат на соціальне забезпечення Зведеного бюджету	27,3%	29,6%	23,8%	—
як % усіх витрат Зведеного бюджету	7,8%	7,8%	6,2%	6,8%

Джерело: Закон України “Про Державний бюджет України” (2013–2016 рр.) та статистична інформація Державної служби статистики України.

Зміни у допомогах на дітей та допомогах при народженні дитини

Серед країн Східної Європи Україна надає відносно невеликі допомоги для підтримки сімей з дітьми. Ці допомоги виплачуються як нестрахові соціальні допомоги усім сім'ям з дітьми незалежно від доходу, відіграючи важливу роль у подоланні бідності в Україні. Проте допомоги на дітей та допомоги при народженні дитини стали основним об'єктом заходів жорсткої економії, запроваджених з 1 липня 2014 р.

По-перше, скасовано допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, однак допомогу на дітей одиноким матерям збережено. Розмір допомоги на дитину визначався як різниця між прожитковим мінімумом для дитини і середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу, але не менше 130 грн. на одну дитину в місяць. Як перехідне положення сім'ї, які вже отримують допомогу на першу дитину (народжену до 1 липня 2014 р.), мають право на розширену допомогу у розмірі 130 грн. на наступні 12 місяців після досягнення дитиною двох років.

Сім'ї з дітьми віком до 3 років охоплені новою схемою, введеною в дію у квітні 2015 р., яка застосовується лише до малозабезпечених сімей. Розмір допомоги становить 250 грн. Збільшено розмір допомоги малозабезпеченим сім'ям з дітьми. Зокрема, доплати малозабезпеченим сім'ям, які охоплюються адресною соціальною допомогою (див. нижче), були збільшені з 180 грн. у 2013 р. до 250 грн. у 2014 р. на кожну дитину віком від 3 до 13 років, та з 360 грн. у 2013 р. до 500 грн. у 2014 р. на кожну дитину віком від 13 до 18 років.

Допомога при народженні дитини була різко скорочена. Раніше, з метою підвищення коефіцієнта фертильності рівень допомоги та тривалість періодичних виплат поступово збільшувалися відповідно до черговості дітей. З 2005 р. частина допомоги виплачується у формі одноразової суми, а решта – у формі періодичних виплат. Тривалість надання допомоги становила 24 місяці для першої дитини, 48 місяців для другої дитини і 72 місяці для третьої дитини або наступних.

Таблиця 21 порівнює цю схему до і після введення змін. Згідно з даною поправкою допомога виплачується в єдиному розмірі незалежно від черговості дітей. Тривалість надання періодичних виплат становить 36 місяців за місячною ставкою першої дитини, зберігаючи при цьому одноразову суму без змін. В результаті загальна сума допомоги на першу дитину фактично збільшилася на одну третину, але загальна сума допомоги на другу дитину зменшилася на одну третину, і на третю дитину відповідно зменшилася на дві третини. Більш важливою зміною є те, що нова допомога при народженні дитини встановлюється за фіксованою ставкою, а її рівень не пов'язаний з прожитковим мінімумом. Не зрозуміло, як допомога при народженні дитини буде індексована у майбутньому.

Таблиця 21. Зміни допомоги при народженні дитини (набрали чинності з 1 липня 2014 р.)

		До 1 липня 2014		Після 1 липня 2014
Рівень допомоги		Перша дитина	30 розмірів ПМ	Єдиний розмір допомоги незалежно від черговості дітей (спочатку дорівнювала 40 розмірам ПМ, але у майбутньому не пов'язана з ПМ)
		Друга дитина	60 розмірів ПМ	
		Третя дитина чи наступна	120 розмірів ПМ	
Платіж		Одноразова виплата та періодичні платежі		Одноразова виплата та періодичні платежі
Одноразова виплата		10 розмірів ПМ		10 розмірів ПМ
Тривалість періодичних платежів		Перша дитина	24 місяців	36 місяців
		Друга дитина	48 місяців	
		Третя дитина чи наступна	72 місяців	
Розмір допомоги враховуючи ПМ станом на липень 2014 р.	Одноразова виплата	10 320 грн.		10 320 грн.
	Періодичний платіж	Перша дитина	860 грн. x 24	860 грн. x 36
		Друга дитина	1 075 грн. x 48	
		Третя дитина чи наступна	1 577 грн. x 72	
	Загальний розмір допомоги [у % нового розміру]	Перша дитина	30 960 грн. [75]	41 280 грн. [100]
		Друга дитина	61 920 грн. [150]	
		Третя дитина чи наступна	123 840 грн. [300]	

Примітка: ПМ = прожитковий мінімум для дітей віком до 6 років.

Адресна соціальна допомога для малозабезпечених сімей (Програма гарантованого мінімального доходу)

При поданні заяви на отримання цієї допомоги сім'я повинна задекларувати дохід (за винятком житлових субсидій та аліментів) та власність членів сім'ї.

Допомога не призначається, якщо сім'я протягом 12 місяців перед зверненням за наданням державної соціальної допомоги здійснила покупку або оплатила послуги на суму, яка на час звернення перевищує 10-кратну величину прожиткового мінімуму; має у володінні житлове приміщення або більше одного автомобіля. Крім того, державна соціальна допомога може бути зменшена до 50 відсотків її розміру у разі невикористання сім'єю можливостей знаходження додаткових джерел для існування.

Допомога не призначається у випадку, коли працездатні члени малозабезпеченої сім'ї не працюють (за винятком тих, хто зареєстрований у службі зайнятості), не служать в армії та не вчаться за денною формою навчання протягом попередніх трьох місяців до подання заявки на отримання допомоги.

Незалежно від даних обмежень допомога може бути призначена за наявності певних обставин якщо: у складі сім'ї є інвалід; у малозабезпеченій багатодітній сім'ї виховуються троє або більше дітей віком до 18 років (якщо діти навчаються за денною формою навчання – то до досягнення ними 23 років); неможливість отримання будь-яких джерел для існування пов'язана з тривалою хворобою одного та/або кількох членів сім'ї.

Соціальна допомога для малозабезпечених сімей розраховується як різниця між “гарантованим мінімальним доходом” і місячним доходом сім’ї. Дохід сім’ї розраховується як середнє значення сукупного сімейного доходу, отриманого протягом шести місяців до подання заяви на допомогу.

Проте, слід зазначити, що “мінімальний гарантований дохід” відповідно до Закону України “Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім’ям” не дорівнює «державному соціальному стандарту», встановленому законом України “Про державні соціальні стандарти та соціальні гарантії”. Відповідно до Закону України “Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім’ям” гарантований мінімум визначається у відсотковому співвідношенні до прожиткового мінімуму в такий спосіб:

- для осіб похилого віку та інвалідів-членів сім’ї гарантований мінімум дорівнює 100% прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.
- для дітей становить 85% прожиткового мінімуму для дітей відповідного віку (рівень збільшився з 50% до 75% у 2012 р. та до 85% у 2014 р.).
- для інших членів сім’ї становить лише 21% прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Рівень забезпечення мінімального гарантованого доходу збільшується для певних категорій членів малозабезпечених сімей: на 10 % для кожної дитини (крім дитини-інваліда), яка входить до складу малозабезпеченої сім’ї; на 20 % – для кожної дитини-інваліда, яка входить до складу малозабезпеченої сім’ї, для кожної дитини, яка утримується матір’ю (батьком, усиновителем), для кожної дитини, в якій один або обидва батьків є інвалідами I або II групи та для громадян, які одержали статус особи, що проживає і працює (навчається) на території населеного пункту, якому надано статус гірського. Крім того, розмір державної соціальної допомоги збільшується на кожну дитину віком до 13 років на 250 грн., на кожну дитину віком від 13 до 18 років – на 500 грн.¹⁴

З квітня 2015 р. введено максимальний розмір виплати допомоги для малозабезпечених сімей. Допомога не може перевищувати суму прожиткового мінімуму для сім’ї. У випадку малозабезпечених сімей, які не мають дітей, максимальна сума встановлюється в розмірі 75% від прожиткового мінімуму для сім’ї.

Подальші зміни від травня 2015 р. усунули критерій розміру земельної ділянки для землевласників для надання даної допомоги (раніше таке право мали землевласники, які володіли земельною ділянкою площею не більше 0,6 га).

Як показано в Таблицях 18 і 19, в 2014–2015 рр. кількість одержувачів і обсяг витрат на допомогу для малозабезпечених сімей суттєво збільшилися в порівнянні з іншими категоріальними допомогам. Передбачається, що ця програма охопить всі 10% найменш забезпечених домогосподарств до 2019 р.¹⁵ Проте в 2015 р. фінансовий пріоритет був наданий житловим субсидіям, які почали відігравати важливу роль у пом’якшенні впливу вільних цін на енергоносії. Якщо ця тенденція збережеться, розширення охоплення адресної соціальної допомоги малозабезпеченим сім’ям може і не здійснюватися протягом наступних кількох років, як було заплановано.

14. В результаті, наприклад, загальна сума гарантованого мінімального доходу для дитини віком до 3 років становить 85% прожиткового мінімуму плюс 10% цієї суми і 250 грн., що перевищує прожитковий мінімум для дітей цієї вікової групи.

15. Світовий банк (2014); Табл. 3.

2.10. Житлові субсидії

Різке підвищення цін на енергоносії у зв'язку зі скороченням цінових субсидій спричинило введення Урядом у 2015 р. нової процедури надання житлових субсидій з урахуванням доходу з метою часткової компенсації збільшення вартості життя для домогосподарств з низькими доходами.

Житлова субсидія покриває різницю між фактичним рахунком за енергоносії та житлово-комунальні послуги, які оплачуються сім'єю та зазначаються в обов'язковому до сплати рахунку. Сума розраховується шляхом застосування розрахованого відсотка обов'язкового платежу за енергоносії та житлово-комунальні послуги (визначається середньодушовими загальними доходами на сім'ю) до сукупного доходу сім'ї.¹⁶

Введені зміни розширили сферу охоплення потенційних заявників та зараз охоплюють тих, хто не мав права на призначення житлових субсидій, таких як землевласники, які здають в оренду свою власність, власників більше одного автомобіля або незареєстрованих безробітних, а також осіб з високими витратами на охорону здоров'я і освіту (більше 10 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб). Проте житлова субсидія не призначається, якщо в минулому році сім'я здійснила одноразову покупку або оплатила послуги більше ніж на 50 000 грн.

Крім того, житлові субсидії надаються на весь рік, а не на опалювальний період, як раніше. З травня 2015 р. спрощено процедуру оформлення субсидії, для подання заявки вимагається лише декларація про доходи.

Як показано в Таблиці 22, через значне зростання кількості одержувачів і середнього розміру субсидії з 2014 по 2015 р., обсяг витрат на житлові субсидії на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепло-, водопостачання і водовідведення, квартирної плати, вивезення побутового сміття та рідких нечистот збільшився у понад шість разів, а загальна сума субсидій для відшкодування витрат на придбання скрапленого газу, твердого і рідкого пічного побутового палива зросла у понад чотири рази. Очікується подальше збільшення витрат на житлові субсидії у 2016 р. В результаті програма житлових субсидій певною мірою поставила на другий план заплановане розширення адресної соціальної допомоги. Меморандум про економічну та фінансову політику в липні 2015 р. визначає подальші плани в даній сфері (див. Модуль 2).

16. Відповідно до методології, розробленої Міністерством соціальної політики, даний відсоток розрахований як 3,19% на кожні 500 грн. середньодушового загального доходу на сім'ю.

Таблиця 22. Кількість одержувачів та витрати на житлові субсидії, 2014–2015 рр.

Категорія		2014	2015	Співвідношення 2015/2014
Житлові субсидії на електроенергію, природне паливо, опалення, водовідведення та квартирну плату	Кількість домогосподарств, які звернулися за субсидіями (тис. од.)	1 687	5 922	3,5 рази
	Кількість домогосподарств, яким призначено субсидії (тис. од.)	1 510	5 393	3,6 рази
	Субсидії, усього (млн. грн.)	348,8	2 346	6,7 рази
	Середній розмір субсидії на одне домогосподарство (грн./ міс., у грудні кожного року)	335,3	1 091	3,3 рази
Житлові субсидії на придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива	Кількість домогосподарств, які звернулися за субсидіями (тис. од.)	263,1	753,3	2,9 рази
	Кількість домогосподарств, яким призначено субсидії (тис. од.)	242,3	617,4	2,5 рази
	Субсидії, усього (млн. грн.)	203,7	862,2	4,2 рази
	Середній розмір призначених субсидій на одне домогосподарство (грн./ міс., у грудні кожного року)	1 042	1 448	1,4 рази

Джерело: Статистичний бюлетень “Про надання населенню субсидій” (січень-грудень 2014–2015 рр., експрес-випуск), Державна служба статистики України.

Модуль 2. Витяги з Меморандуму про економічну і фінансову політику, додатку до Листа про наміри в МВФ від 21 липня 2015 р.

“Збільшення тарифів на газ й опалення до рівня відшкодування вартості витрат вимагає розробки ефективних і фінансово-доступних стратегій захисту вразливих сімей. За умови чинної системи пільг і прогнозованого зростання цін і тарифів, переважна більшість домашніх господарств – у тому числі, і таких, які мають статки вище середнього, – буде мати право на одержання значної соціальної допомоги наступного року. Реформування існуючої системи необхідно для того, щоб впоратися з очікуваним зростанням кількості заявників на отримання субсидій і стримати фінансові витрати одночасно із забезпеченням захисту вразливих сімей. (...)”

До 31 травня 2016 р. ми реформуємо програму соціальної допомоги з послуг ЖКГ шляхом (i) зменшення охоплення програмою пільг з тим, щоби нею користувалися лише категорії громадян, яким пільги продовжують надаватися без урахування середньомісячного доходу сім’ї у відповідності до Закону 76-VIII/2014, (ii) злиття всіх програм допомоги з оплати енергоресурсів в єдину програму субсидій на послуги ЖКГ і (iii) переглянемо формулу розрахунку виплат за розширеною програмою надання субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, провівши консультації з експертами МВФ для того, щоб спрямувати допомогу найуразливішим сім’ям і забезпечити стимули для енергоефективності. Сукупні фінансові витрати для всіх соціальних програм, пов’язаних із споживанням енергоносіїв (пільги та субсидії) будуть встановлені на рівні 43 млрд гривень.”

2.11. Пільги на доступ до товарів та послуг

Важливий і складний елемент підтримки доходів в Україні, успадкований від Радянського Союзу, це – система доступу до певних товарів і послуг на пільгових умовах. Ця допомога називається «пільги» українською мовою, у перекладі як “privileges”. Система регулюється близько 45 законами і нормативними актами. Найбільш поширені види пільг покривають: житлово-комунальні послуги, тверде паливо для опалення житла та скраплений газ для побутових потреб, а також послуги зв’язку, проїзд у міському та приміському транспорті та інші. Майже половина українських домогосподарств мають певні «пільги».

Ці пільги були доступні для 116 категорій осіб за соціальним статусом (45 категорій), професійною ознакою (57 категорій) та за заслуги перед державою (14 категорій). У Таблиці 23 представлено розподіл фінансування «пільг» серед різних соціально-демографічних груп населення у 2012 р. Пенсіонери за віком отримували понад дві третини даних допомог (35,5% загальних витрат), а потім діти війни (19,97%).

Таблиця 23. Структура фінансування пільг за категоріями пільговиків, 2012 р.

Категорії пільгових одержувачів	Частка фінансування
Ветерани війни	7,94%
Ветерани праці	17,20%
Діти війни	19,97%
Особи, постраждалі внаслідок Чорнобильської катастрофи	6,94%
Ветерани військової служби органів внутрішніх справ	0,86%
Реабілітовані громадяни	0,04%
Інваліди загального захворювання	6,57%
Жертви нацистських переслідувань	0,02%
Пожежники, військовослужбовці, працівники міліції на пенсії	0,45%
Сільські педагоги, бібліотекарі, рослинники, медики на пенсії, судді у відставці, слідчі на пенсії, гірники	0,82%
Пенсіонери за віком	35,50%
Багатодітні сім’ї	0,94%
Діти з багатодітних сімей	2,76%

Джерело: Центр перспективних соціальних досліджень (2014 р.)

У 2014–2015 рр. було прийнято ряд реформ, що спрямовані на призначення «пільг» групам з низьким доходом. Після внесення змін до законодавства надання «пільг» передбачене для наступних категорій осіб: учасників війни; дітей війни; жертв нацистських переслідувань; осіб, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною; багатодітних сімей; працівників міліції, вчителів, медичних працівників, працівників культури в сільській місцевості тощо. Крім того, було запроваджено тест з урахуванням доходів. З червня 2015 р. призначення пільг обмежене для домогосподарств, чий дохід за попередні шість місяців не перевищує величини доходу, що дає право на податкову соціальну пільгу.

Передбачається, що нова система «пільг» охоплює близько 4,7 млн. українців. З них 3,7 млн. становлять старі одержувачі, які зберегли «пільги», але приблизно 960 тис. можуть втратити їх в майбутньому.

У той же час введені нові спеціальні допомоги для учасників антитерористичної операції. У травні 2015 р. учасники антитерористичної операції прирівняні до учасників бойових дій, тому вони мають право на отримання приблизно 20 видів пільг у натуральній формі, зокрема: безоплатне одержання ліків, лікарських засобів, зубопротезування та санаторно-курортне лікування; 75% знижка плати за користування комунальними послугами; безоплатний проїзд у транспорті; позачергове забезпечення жилою площею тощо. Ці «пільги» розповсюджуються й на сім'ї військовослужбовців, які загинули під час участі в антитерористичній операції.

Як показано в Таблиці 24, основним елементом субсидії Державного бюджету місцевим бюджетам є субсидії на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепло-, водопостачання і водовідведення, квартирної плати та інших комунальних послуг. Дві інші категорії – за пільговий проїзд та паливо для побутового споживання – становлять значно меншу частку в загальних витратах.

Таблиця 24. Субсидії Державного бюджету місцевим бюджетам на фінансування пільг, 2013–2015 рр.

(млн. грн.)

	2013	2014	2015	Співвідношення (%)	
				2014/2013	2015/2014
Субсидії населенню на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепло-, водопостачання і водовідведення, квартирної плати	6 046	6 173	17 995	102,1	291,5
Субсидії на надання пільг та житлових субсидій населенню на придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу	733,0	714,7	1 121	97,5	156,9
Субсидії на надання пільг з послуг зв'язку та на компенсацію за пільговий проїзд	1 829	1 766	1 735	96,6	98,2

Джерело: Закон України “Про Державний бюджет” (2013–2015 рр.), Статистичні збірники щодо виконання Державного бюджету України (2013–2015 рр.)

2.12. Допомоги внутрішньо переміщеним особам

З 1 жовтня 2014 р. було введено нову допомогу для внутрішньо переміщених осіб. Ця допомога, разом з іншими послугами, спрямована на підтримку інтеграції цих людей за новим місцем проживання. Допомога виплачується протягом 6 місяців з можливістю продовження ще на 6-ти місячний термін. Основна сума допомоги для працездатної особи становить 442 грн. на місяць. Для непрацездатних осіб допомога вдвічі перевищує основну суму (884 грн. на місяць), а особам з інвалідністю допомога виплачується у розмірі прожиткового мінімуму для цієї категорії (1 130 грн. станом на 1 травня 2016 р.). Загальна сума допомоги на сім'ю не може перевищувати 2 400 грн. в місяць. Слід зазначити, що дохід від цієї допомоги не враховується під час обчислення сукупного доходу сім'ї для отримання інших видів адресних соціальних допомог.

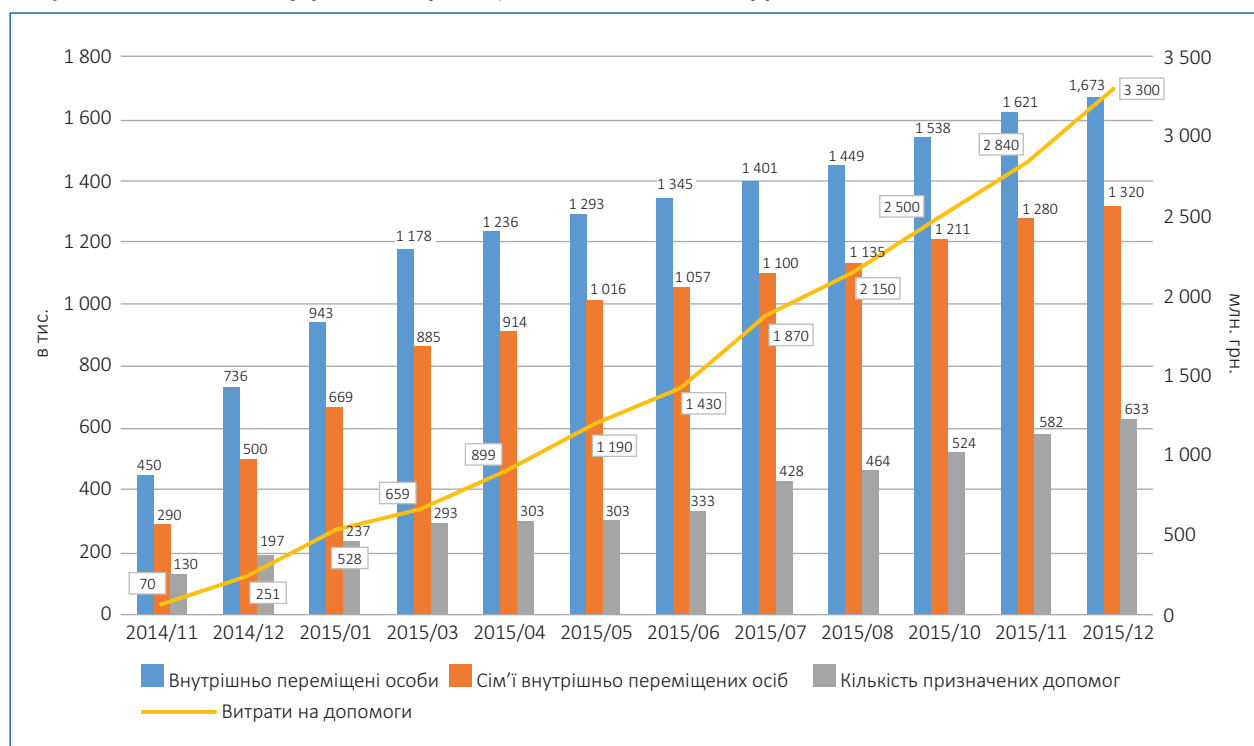
Встановлені певні критерії прийнятності для отримання даної допомоги. Допомога не призначається внутрішньо переміщеним сім'ям, якщо сім'я має у володінні житлове приміщення, розташоване в регіонах, інших, ніж тимчасово окупована територія, або сім'я має на депозитному банківському рахунку кошти у сумі, що перевищує 10-кратний розмір мінімальної заробітної плати. Крім того, виплата грошової допомоги скорочується на 50 % протягом наступних двох місяців, а на наступний період – припиняється, якщо працездатна особа не працевлаштувалась протягом двох місяців після отримання допомоги. Виняток становлять: громадяни, які

доглядають за дітьми до досягнення ними трирічного віку; громадяни, які доглядають за дітьми, що потребують догляду до досягнення ними шестирічного віку; громадян, які мають трьох і більше дітей віком до 16 років і доглядають за ними; громадян, які доглядають за інвалідами або особами, які досягли 80-річного віку; а також фізичні особи, які надають соціальні послуги та студенти денної форми навчання.

Для контролю ситуації з внутрішньо переміщеними особами створено базу даних на основі даних місцевих органів влади, які реєструють внутрішньо переміщених осіб. На Рис. 12 показано кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в період з листопада 2014 р. по грудень 2015 р. У грудні 2015 р. загальна кількість зареєстрованих осіб становила 1 673 135 в 1 320 162 в сім'ях, що складає 3,9% населення України. Крім того, 675 599 домогосподарств подали заяву на отримання допомоги і 632 575 (або 93% заявників) отримали її. Допомога фінансується за рахунок Державного бюджету. На даний час сукупні витрати становлять 3,3 млрд. грн., що значно більше, ніж спочатку очікувалося.

Крім того, важливим питанням також є надходження пенсій внутрішньо переміщеним особам. У 2014 р. з питань виплати пенсій за новим місцем проживання звернулося 834 964 пенсіонерів.

Рисунок 12. Кількість внутрішньо переміщених осіб, 2014–2015 рр.

Джерело: Дані Міністерства соціальної політики України, доступне за посиланням <http://www.mlsp.gov.ua/>

3. Висновки

3.1. Оцінка МОП поточних змін в українській системі соціального забезпечення

В умовах жорстких заходів економії, введених внаслідок економічного спаду та умов надання підтримки міжнародними фінансовими організаціями,¹⁷ Уряд здійснив ряд реформ, що негативно впливають на систему соціального забезпечення.

З позиції МОП ми розглянемо основні елементи змін та їх наслідки.

По-перше, замороження розміру прожиткового мінімуму (та призупинення індексації заробітної плати та соціальних допомог) у період високої інфляції спричинило негативні наслідки для усіх домогосподарств. Зокрема це позначилося на домогосподарствах з низькими доходами, які отримують мінімальну заробітну плату або які покладаються на соціальні допомоги як основне джерело доходу. Статистичні дані свідчать про зростання нерівності доходів, хоча показники бідності не спричинили впливу повною мірою через девальвацію порогів бідності у реальному вираженні. Станом на листопад 2015 року встановлений законом прожитковий мінімум в середньому становив 53,5% розрахованого прожиткового мінімуму. Настійно рекомендується, що таке значне розходження повинно бути виправлено шляхом встановлення адекватного механізму коригування прожиткового мінімуму та рівнів допомог по соціальному забезпеченню.

По-друге, організаційна реструктуризація шляхом злиття двох фондів могла б заощадити в довгостроковій перспективі адміністративні витрати. Проте через рік після прийняття рішення злиття не було завершено, що вказує на відсутність підготовки, як свідчать соціальні партнери. Недолік цієї реструктуризації пов'язаний зі зміною структури управління, що зменшило роль соціальних партнерів в управлінні і прийнятті рішень фондами соціального страхування, а отже, і зменшило автономію фондів.

По-третє, значно скорочено ставку єдиного соціального внеску (майже на 60%). Ця зміна буде мати сенс тоді, якщо знижена ставка соціального внеску розширить базу оподаткування і призведе до позитивних фінансових результатів. На основі попередніх спостережень, цілком ймовірно, що загальні надходження єдиного соціального внеску зменшаться і це особливо вплине на пенсійну систему через значно знижений рівень надходжень. Подальша потреба Державного бюджету у покритті зростаючого фінансового дефіциту, ймовірно, зумовить тиск на додаткове скорочення допомоги.

17. Прес-реліз МВФ № 15/572 зазначає: “Ухвалення бюджету, який відповідав би закладеній в програму меті зменшення дефіциту сектору загального державного управління до показника в 3,7% ВВП, становить собою засадничу умову завершення другого перегляду виконання програми за угодою про Механізм розширеного фінансування. (...) Ухвалення бюджету, параметри якого не відповідатимуть цілям програми на 2016 р. та середньострокову перспективу, перерве програму і неминуче призведе до збоїв у пов'язаному з нею міжнародному фінансуванні.” (Прес-реліз МВФ №. 15/572, 18 грудня 2015 р.). Слід зазначити, що запланований дефіцит Пенсійного фонду у 2016 р. розрахований у розмірі 3,6% ВВП.

По-четверте, запроваджені різні скорочення допомог. Щодо пенсійних допомог критерії прийнятності та обмеження у виплаті допомог посилились. Зокрема такі положення включають скорочення пенсій для спеціальних груп, виключення пенсійного забезпечення на пільгових умовах для спеціальних професійних груп, скорочення пенсій для працюючих пенсіонерів та оподаткування пенсій, вищих певної межі (хоча у 2016 р. Уряд підвищив мінімальну межу оподаткування пенсій). Крім того, допомога при народженні другої та третьої дитини була різко скорочена. Усунені різні додаткові допомоги, що фінансуються Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань та які не вважаються такими, що фінансуються за рахунок внесків на соціальне забезпечення. Хоча такі заходи не є необґрунтованими, проте вони прийняті без відповідної оцінки впливу та, вважається, їх мета – скорочення дефіцитів.

По-п'яте, Уряд розглядає питання запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи як наступний крок реформ (див. Лист про наміри в МВФ у Модулі 1). Тривожне зауваження варто зробити до даного підходу пенсійної реформи, що мала вплив на країни з перехідною економікою в Центральній і Східній Європі в середині 1990-х рр., але принесла невтішні результати. Існує достатньо доказів того, що введення обов'язкових приватних пенсійних систем в країнах Центральної та Східної Європи і в Латинській Америці не призвело до очікуваного макроекономічного впливу і не вдалося розширити охоплення населення за межами формального сектора зайнятості. Більш того, значні перехідні витрати, які пов'язані з впровадженням цих систем, були додані до бюджетного дефіциту тих країн, які пішли в протилежному напрямку від скорочення дефіциту в короткостроковий термін до середньострокового.

По-шосте, Уряд планує надалі розширити адресні соціальні допомоги для малозабезпечених сімей. У цілому, прихильники адресних соціальних допомог стверджують, що можливо досягти більш ефективного розподілу ресурсів для подолання масштабів бідності особливо, коли ресурси обмежені. Опоненти, які надають перевагу універсальному підходу, стверджують, що адресні соціальні допомоги не є ефективним у вирішенні проблем бідності, тому що адресні системи соціальних допомог зазвичай виключають багато низькооплачуваних працюючих сімей, таким чином, унеможливаючи вивести їх з бідності, та залучають надзвичайно високі адміністративні витрати, щоб ідентифікувати бідних і підривають стимули до праці. Цілком ймовірно, що глобальна дискусія буде продовжуватись щодо даного питання. У контексті України, політика та стратегія її виконання, спрямовані на подолання бідності, повинні бути ретельно розроблені з урахуванням конкретних умов країни (див. також Розділ 3.3).

По-сьоме, слід зазначити, що скорочення субсидій на енергоносії потребує фінансування Урядом непередбаченого розширення житлових субсидій, щоб компенсувати зростання цін на енергоносії для малозабезпечених сімей. Така *ad hoc* (спеціальна) зміна не лише підриває очікуване зменшення витрат, але і спричиняє більш негативні наслідки, переклавши тягар на інші сфери.

Даний аналіз пропонує, що було б більш розумно розглянути інший підхід для України. При такому підході ключові зацікавлені сторони повинні спочатку домовитися про рівні соціальних допомог і механізми їх гарантування, а також обговорити заходи, щоб зробити систему стійкою в довгостроковій перспективі, базуючись на дієвому діалозі участі у політиці та подальшій оцінці фінансового та соціального впливу поточних та запропонованих реформ до української системи соціального забезпечення. З цією метою міжнародні інструменти соціального забезпечення, такі як Конвенція МОП № 102 (1952 р.) про мінімальні норми соціального забезпечення та Рекомендація МОП № 202 (2012 р.) про мінімальні рівні соціального захисту, будуть виступати в якості критеріїв для цього.

3.2. Бачення соціальних партнерів

Українські соціальні партнери висловили велику занепокоєність щодо недавніх реформ, які негативно вплинули на систему соціального захисту і зменшили її ключову функцію – забезпечити базовий захист у несприятливих ситуаціях. Як роботодавці, так і профспілки висловлюють своє невдоволення в зв'язку з дуже обмеженою участю соціальних партнерів у політичній дискусії. Хоча всі розуміють серйозність ситуації в Україні та усвідомлюють необхідність проведення реформ і змін, вони стверджують, що багато реформ і змін приймалися без достатніх консультацій із соціальними партнерами.

Соціальні партнери мають право голосу у різних питаннях, включаючи питання злиття Фонду з тимчасової втрати працездатності та Фонду від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань, зміненого характеру Фонду на випадок безробіття (зокрема, розподіл адміністративних операцій, послуг Державної служби зайнятості та виплат допомог по безробіттю), а також скорочення ставки єдиного соціального внеску.

Представники профспілок звернули увагу, що нинішні реформи супроводжуються заходами жорсткої економії, які скорочують соціальні права працівників, зокрема право на пенсію за віком. Представники профспілок зауважили, що немає чіткої програми дій щодо реформ, а інформації, представленої Урядом недостатньо, навіть у таких важливих правових актах, як бюджетні рахунки. Ця ситуація загострюється послабленням ролі Національної тристоронньої соціально-економічної ради.

Головний інтерес профспілок становить проблема безробіття. На їх думку, Уряд відкладає боротьбу з безробіттям і намагається утримати контроль над Фондом на випадок безробіття. У той же час представники профспілок підняли питання про бідних працюючих – це явище набуло важливого значення у зв'язку із зниженням мінімальної заробітної плати в реальному вираженні за останні роки.

Профспілки мають також критичні погляди щодо житлових субсидій. На їх думку, цей вид допомоги послаблює переговорну силу працівників. Як альтернатива, Уряд повинен приділяти більше уваги якості зайнятості та упевнитися, що заробітні плати збільшуються достатньо, щоб компенсувати зростання цін на енергоносії. Іншим важливим питанням є мораторій на перевірку умов праці, що розглядається як спосіб зниження дотримання податкових зобов'язань.

Представники роботодавців також розділяють занепокоєння щодо зменшення ролі соціального діалогу в Україні на державному рівні, на рівні підприємств та секторальних рівнях. Створення Фонду соціального страхування, який приймає на себе обов'язки обох фондів, відбулось без консультування з соціальними партнерами. Роботодавці стверджують, що оплата перших п'яти днів тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання повинна здійснюватись за рахунок коштів Фонду соціального страхування.

Роботодавці пропонують реформу Державної служби зайнятості, яка б дозволила деякі завдання віддати приватним агентствам (наприклад, навчання). Роботодавці також пропонують введення системи медичного страхування замість поточної системи охорони здоров'я, що фінансується з Державного бюджету та місцевих бюджетів.

3.3. Коментарі до Стратегії подолання бідності в Україні

Стратегія подолання бідності, прийнята Урядом на початку 2016 р., містить заходи і цілі, що повинні бути реалізовані до 2020 р. Стратегія впроваджуватиметься в межах дворічних планів дій. Фінансування Стратегії відбуватиметься за рахунок соціального забезпечення та інших державних ресурсів.

Стратегія аналізує, що погіршення ситуації на ринку праці в Україні є основним фактором зростання бідності за останні роки. Проблеми, пов'язані з ринком праці, включають великий потік внутрішньо переміщених осіб, поширеності працюючих бідних і неформальної зайнятості, а також слабкості підприємницького сектору. У той же час Стратегія встановлює, що бідність серед деяких конкретних груп може бути пов'язана з низьким рівнем соціальних допомог. Ризик бідності найбільш високий в сільських поселеннях і особливо впливає негативно на дітей.

У Стратегії підсумовується, що поточні соціальні допомоги не можуть ефективно охоплювати бідних, і рекомендується впровадження більш вузької адресності для допомог із соціального захисту. Відповідно до наведених даних у 2014 р. лише 30% всіх соціальних допомог охоплювали бідних осіб, в той час як 40% бідних не отримували ніякої підтримки, і лише 25% одержувачів допомог могли бути класифіковані як бідні. Стратегія також стверджує, що охоплення соціальними допомогам бідних покращилося в 2014–2015 рр. завдяки більш сильному акценту на адресності, а також поступовому скороченню деяких допомог категоріального характеру.

Стратегія визначає чотири стратегічні цілі. Перша ціль полягає у підвищенні доступу до зайнятості та гідного доходу від праці і розширенні охоплення соціальним страхуванням. Це може бути досягнуто за рахунок адміністративних реформ, а також субсидування зайнятості та створення пільгових умов зайнятості для вразливих груп населення, зокрема молоді та інвалідів.

Другою ціллю є забезпечення рівного доступу до соціальних послуг та допомог по всій країні. Ця ціль повинна бути досягнута шляхом підвищення ефективності та продуктивності управління соціальними допомогам і послугами на місцевому рівні та шляхом вдосконалення інфраструктури, такої як транспорт.

Третя ціль передбачає боротьбу з бідністю та соціальним виключенням вразливих груп населення. Стратегія зосереджена на кращому наданні послуг та допомог для найбідніших та найнужденніших, як і на ефективнішому управлінні даними інструментами політики, а також наданні стимулів для розширення самодопомоги. Вразливі групи включають: осіб з інвалідністю, сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб у схожому становищі, великі сім'ї з малолітніми дітьми, осіб, які страждають на ВІЛ/СНІД, хворих на СНІД та туберкульоз, а також етнічні меншини.

Четверта ціль присвячена відповіді на проблеми, з якими стискаються внутрішньо переміщені особи. Управління соціального захисту та схожі установи повинні бути відповідним чином пристосовані для виконання ними особливих потреб. Перелік проблем має включати питання від реєстрації внутрішньо переміщених осіб до надання житла, консультацій та інших послуг.

В той час як Стратегія визначає важливу програму дій, її наслідки здаються неоднозначними. Що стосується програми соціальних допомог, основним напрямом стратегії є підвищення адресності соціальних допомог, а також децентралізації фінансування соціальних допомог. Хоча встановлено ціль вдосконалити охоплення соціального страхування, що базується на сплаті внесків, шляхом розширення можливостей працевлаштування, однак Стратегія не повною мірою

визнає позитивні аспекти універсальних соціальних допомог у подоланні бідності і досягненні високого охоплення.

Стратегія концентрує підвищену увагу на зайнятості, проте, якщо обмежений фінансальний простір стримує відповідні втручання у ринок праці, такий поштовх до «будь-якої зайнятості» може призвести до подальшого погіршення якості праці та інформалізацію ринку праці, що, в свою чергу, може призвести до позбавлення соціальних прав шляхом обмеження доступу до соціальних допомог.

Стратегія також передбачає корінну модернізацію організації системи, з якої лише частина фінансується за рахунок ресурсів донорів. З огляду на фінансальні умови, такі організаційні зміни можуть спричинити додаткове навантаження на Державний бюджет, витісняючи основні соціальні допомоги.

Рекомендується, щоб програма і Стратегії подолання бідності стали частиною національної стратегії по досягненню та утриманню всеосяжного соціального забезпечення відповідно до міжнародних стандартів соціального забезпечення, зокрема Конвенції МОП № 102 (1952 р.) про мінімальні норми соціального забезпечення та Рекомендації МОП № 202 (2012 р.) про мінімальні рівні соціального захисту. Така всеосяжна система соціального захисту повинна відігравати провідну роль у подоланні і скороченні бідності.

3.4. Заключні положення – щодо створення ефективних національних мінімальних рівнів соціального захисту в Україні

Для захисту мінімальних рівнів допомог в умовах жорстких заходів економії і виконання цілей Угоди про Асоціацію з ЄС,¹⁸ український Уряд нещодавно здійснив важливі кроки вперед за міцної підтримки з боку профспілок і організацій роботодавців.

У 2015 р. перевірка дослідження на предмет відповідності законодавства про соціальне забезпечення України вимогам Конвенції МОП № 102 та Європейського кодексу соціального забезпечення була проведена за підтримки експертів МОП. У лютому 2016 р. Президент України офіційно ініціював парламентський процес ратифікації всіх частин Конвенції МОП № 102. 16 березня 2016 р. Верховна Рада ухвалила Закон про ратифікацію Конвенції № 102.¹⁹ Уряд також розглядає ратифікацію Європейського кодексу соціального забезпечення. Всі ці дії сприятимуть зміцненню української системи соціального захисту у відповідності з Рекомендацією МОП № 202 (2012 р.) щодо мінімальних рівнів соціального захисту (див. Модуль 3).

Ратифікація Україною Конвенції МОП № 102 є ключовим моментом в її прагненні підтримати добре функціонуючу систему соціального захисту, яка забезпечує ефективний доступ до базового медичного обслуговування і основний гарантований дохід для всіх. МОП спільно з системою ООН в Україні готові надавати подальшу допомогу у впровадженні цих стандартів у практику.

18. Угода про Асоціацію України з ЄС, підписана 21 березня 2014 р. потребує, щоб український Уряд мав на меті “посилення рівня соціального захисту та модернізації систем соціального захисту, зокрема щодо якості, доступності та фінансової стабільності” (Розд. 21, Ст. 420 (j)).

19. Ратифікація вступить в силу після 12 місяців з дня реєстрації формального акта про ратифікацію Генеральним Директором МОП.

Модуль 3. Основні положення Рекомендації МОП № 202 (2012 р.) про мінімальні рівні соціального захисту

Рекомендація МОП № 202 (2012 р.) щодо національних рівнів соціального захисту зобов'язує, що держави-члени та соціальні партнери повинні у максимально стислі строки впроваджувати та підтримувати мінімальні рівні соціального захисту, що включають основні соціальні гарантії. Ці гарантії повинні як мінімум забезпечувати, щоб упродовж усього життя усі особи, які цього потребують, мали доступ до основних видів медичного обслуговування і до базових гарантій отримання доходів, які у своїй сукупності забезпечують фактичний доступ до товарів і послуг, визначуваних як необхідні на національному рівні.

Мінімальні рівні соціального захисту повинні включати, як мінімум, наступні основні соціальні гарантії:

- a) доступ до визначеного на національному рівні комплексу товарів і послуг, що становлять найважливіші медичні послуги, зокрема з охорони материнства, які відповідають критеріям наявності, доступності, прийнятності та якості;
- b) основні гарантовані доходи на дітей, не нижче за національно встановлений мінімальний рівень, які дозволяють забезпечити доступ до харчування, освіти, догляду та будь-яких інших необхідних товарів і послуг;
- c) основні гарантовані доходи, не нижче за національно встановлений мінімальний рівень, для осіб економічно активного віку, не здатних одержувати достатній дохід, зокрема в результаті хвороби, безробіття, вагітності та пологів чи інвалідності;
- d) основні гарантовані доходи, не нижче за національно встановлений мінімальний рівень, для осіб похилого віку.

Рекомендація № 202 також зобов'язує держав-членів формувати та реалізовувати національні стратегії розширення сфери охоплення соціального забезпечення, базуючись на національних консультаціях у рамках дієвого соціального діалогу та соціальної участі. Національні стратегії повинні:

- a) у пріоритетному порядку передбачати реалізацію національних мінімальних рівнів соціального захисту;
- b) бути орієнтовані на забезпечення більш високих рівнів захисту для максимально широких верств населення з урахуванням економічних і фінансових можливостей держав-членів і у максимально стислі строки.
- c) послідовно формувати та підтримувати всеосяжні та адекватні системи соціального забезпечення, узгоджені з цілями національної політики, та прагнути до координації політичних заходів у галузі соціального забезпечення з іншими напрямками державної політики.

Під час формування та реалізації національних стратегій розширення сфери охоплення соціального забезпечення держави-члени повинні:

- a) встановлювати цілі, що відображають національні пріоритети;
- b) виявляти перешкоди та прогалини у захисті;
- c) прагнути заповнення прогалин у захисті за допомогою належних і ефективно координованих систем, побудованих як на внесках, так і без внесків, зокрема за рахунок поширення існуючих систем внесків на всіх зацікавлених осіб, які мають можливість робити внески;
- d) доповнювати заходи в галузі соціального забезпечення активною політикою на ринку праці, включаючи, залежно від обставин, заходи в галузі професійно-технічного навчання та інші заходи;
- e) визначати фінансові потреби та ресурси, а також строки здійснення і послідовність поступового досягнення цілей;
- f) підвищувати рівень поінформованості про свої мінімальні рівні соціального захисту і стратегії розширення сфери охоплення соціального забезпечення, а також здійснювати інформаційні програми, зокрема за допомогою соціального діалогу

Рекомендація № 202 надає особливого значення ролі соціального діалогу та моніторингу систем соціального забезпечення. Держави-члени повинні здійснювати моніторинг прогресу в забезпеченні мінімальних рівнів соціального захисту й досягненні інших цілей національних стратегій розширення сфери охоплення соціального забезпечення за допомогою встановлених на національному рівні відповідних механізмів, у тому числі в рамках тристоронньої участі із залученням представницьких організацій роботодавців і працівників, а також консультацій з іншими відповідними та представницькими організаціями зацікавлених осіб. Держави-члени повинні регулярно проводити національні консультації в цілях оцінки прогресу і обговорення політичних заходів, спрямованих на забезпечення подальшого горизонтального і вертикального розширення соціального забезпечення.

Використані джерела

Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 (редакція від 30.11.2015), доступна за посиланням: http://eeas.europa.eu/ukraine/docs/association_agreement_ukraine_2014_en.pdf.

Баранова, Н.; Хіросе, К. 2010. *Оцінка системи соціального забезпечення в Україні у 2008–2009 рр. Відповідь на кризу та майбутні реформи* (Будапешт, МОП).

Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики та НАН України. 2014. Аналітичний звіт про виконання науково-дослідної роботи за темою: “Дослідження впливу підвищення розміру прожиткового мінімуму на соціальні виплати населенню” (Київ).

Кабінет Міністрів України. 21 липня 2015. *Лист про наміри до Меморандуму про економічну і фінансову політику для Директора -розпорядника МВФ Крістін Лагард* (прикріплений до звіту персоналу МВФ від серпня 2015 р.)

Міжнародна Організація Праці (МОП). 1951. “Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення № 102”.

———. 2012а. “Рекомендація щодо мінімальних рівнів соціального захисту № 202”.

———. 2012б. “Соціальний захист для всіх”.

———. 2012в. *Гарантування виплат соціального забезпечення українським працівникам-мігрантам. Розробка політики та майбутні виклики* (Будапешт).

———. 2015. *Мінімальні норми соціального забезпечення – матеріали Тристороннього семінару щодо ратифікації Україною Конвенції МОП № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення та Європейського Кодексу соціального забезпечення* (30 червня 2015 р.)

———. 2015. *Тристоронній семінар із затвердження результатів аналізу відповідності українського законодавства про соціальне забезпечення Конвенції МОП № 102* (21–22 липня 2015 р.)

МОП, Київський міжнародний інститут соціології. 2015. *Оцінка потреб та можливостей зайнятості внутрішньо переміщених осіб в Україні: узагальнення результатів дослідження та рекомендації* (Київ).

МВФ. 2016. “Звіт МВФ з технічної допомоги: зменшення внесків до фондів соціального забезпечення та вдосконалення системи оподаткування корпорацій і малих підприємств”, *МВФ звіт по країні № 16/25* (Вашингтон).

Меморандум про економічну і фінансову політику, додаток до Листа про наміри до Директора -розпорядника МВФ Крістін Лагард 2015 р., доступний за посиланням: <https://www.imf.org/external/np/loi/2015/ukr/072115.pdf>

МВФ. 18 грудня 2015 року. Прес-реліз МВФ № 15/572.

Державна служба статистики України. *Статистичний бюлетень “Національні рахунки охорони здоров’я – 2013”* (Київ).

Державна служба статистики України. *Статистичний бюлетень “Національні рахунки охорони здоров’я – 2014”* (Київ).

Державна служба статистики України. *“Україна в цифрах”* (Київ). 2010-2014

Національна стратегія реформування системи охорони здоров’я в Україні на період 2015–2020 років, доступна за посиланням: http://healthsag.org.ua/wp-content/uploads/2014/11/Strategiya_UKR.pdf.

Світовий банк. 2014. *Проект модернізації системи соціальної підтримки населення України* (Вашингтон), доступний за посиланням: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2014/06/17/000470435_20140617114711/Rendered/PDF/846720PAD0P128010Box385226B00OUO090.pdf

Законодавство

Конституція України № 254к/96-вр від 28.06.1996 (редакція від 15.03.2016), доступна за посиланням: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Закон України № 2017-III від 05.10.2000 (редакція від 07.04.2012) *“Про державні соціальні стандарти та соціальні гарантії”*, доступний за посиланням: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>

Закон України № 77-VIII від 28.12.2014 (редакція від 01.01.2015) *“Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов’язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці”*, доступний за посиланням: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/77-19>

Закон України № 4282-VI від 22.12.2011 (редакція від 04.12.2012) *“Про Державний бюджет України на 2012”*, доступний за посиланням: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4282-17>

Закон України № 5515-VI від 06.12.2012 (редакція від 19.12.2013) *“Про Державний бюджет України на 2013”*, доступний за посиланням: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>

Закон України № 719-VII від 16.01.2014 (редакція від 31.03.2016) *“Про Державний бюджет України на 2014”*, доступний за посиланням: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/719-18>

Закон України № 80-VIII від 28.12.2014 (редакція від 24.12.2015) *“Про Державний бюджет України на 2015”*, доступний за посиланням: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80-19>

Закон України № 928-VIII від 25.12.2015 (редакція від 31.03.2016) *“Про Державний бюджет України на 2016”*, доступний за посиланням: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/928-19>

Закон України № 2464-VI від 08.07.2010 (редакція від 07.01.2016). *“Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування”*, доступний за посиланням: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/48-2015-%D0%BF>

Постанова Кабінету Міністрів України № 675 від 26.11.2014 (редакція від 25.02.2016). *“Про затвердження пропорцій розподілу єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування”*, доступна за посиланням: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/675-2014-%D0%BF>

Постанова Кабінету Міністрів України № 48 від 30.01.2015. *“Деякі питання розподілу єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування”*, доступна за посиланням: <http://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/cmu/5421-48.html>

Розпорядження Кабінету Міністрів України № 161-р від 16.03.2016. “Про схвалення Стратегії подолання бідності”, доступне за посиланням: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80>

Проект Закону України № 2775 від 05.05.2015. “Про внесення змін до Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування”, доступний за посиланням: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55015

Статистичні дані

EUROSTAT база. Доступна за посиланням: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Main_Page

Макроекономічні показники Національного Банку України. Доступні за посиланням: http://www.bank.gov.ua/control/en/publish/article?art_id=24038763&cat_id=47389

Оперативна статистика Пенсійного Фонду України за 2013–2015 рр. Доступно за посиланням: <http://www.pfu.gov.ua>

Оперативна статистика Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, дані за 2013–2015 рр. Доступно за посиланням: <http://www.fse.gov.ua>

Оперативна статистика Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, дані за 2013–2015 рр. Доступно за посиланням: <http://www.social.org.ua>

Державна служба статистики України. Статистичний збірник “Соціальний захист населення України 2014” (Київ). Доступно за посиланням: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Державна служба статистики України. Статистичний бюлетень “Національні рахунки охорони здоров’я – 2014”. (Київ). Доступно за посиланням: <http://database.ukrcensus.gov.ua/>

Державна служба статистики України. Статистичний щорічник України “Україна в цифрах”, дані 2010–2014 рр. (Київ). Доступно за посиланням: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_ukr_zb.htm

Державна служба статистики України. Статистичний бюлетень “Про надання населенню субсидій”, 2014. (Експрес-випуск) (Київ). Доступно за посиланням: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Державна фіскальна служба України. 2016. Дані щодо єдиного соціального внеску (Київ). Доступно за посиланням: <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/241445.html>